

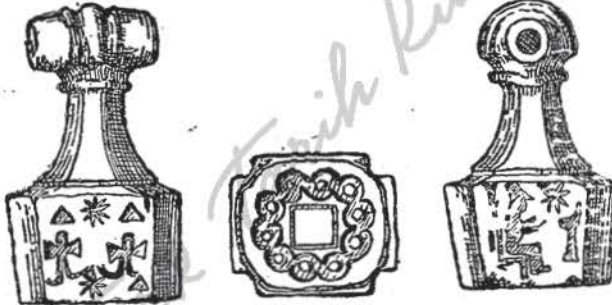
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : VIII

Sayı : 29

II. Kânun 1944

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 4 4

ALİ SUÂVİ VE ÇİRAĞAN SARAYI VAK'ASI

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Mebusu

Amcası Sultan Abdülâziz zamanında saltanatı elde etmek hırsiyle münevver zümreden epey taraftar peyda eden veliahd Murad Efendi, açık fikirli, iyi düşünceli ve meşrûti idareye taraftar bir zat ise de müsrif ve içkiye fazla düşkündü. Kendi mensupları ve taraftarlarına verilmek ve Kurbağalı deredeki köşkünde eğlence ve işret âlemlerine sarf edilmek üzere külliyetli paraya ihtiyacı olduğundan mikdarı mühim bir yekûn tutan borç para tedarikiyle bunları temine çalışıyordu.

Sultan Abdülâziz'in 1293 H. 1876 M. senesinde deli olduğu fetvasıyla hal'i üzerine Veliahd Murad Efendi hükümdar ilân edilmiş ise de bilâhara delilik kendisinde görülmüş ve cûlusundan üç ay üç gün sonra da zarurî olarak hal' olup yerine biraderi veliahd Abdülhamid Efendi Padişah olmuştu; Sultan Murad'ın hal' edilmesi kendisini seven ve kendisinden ıslâhat bekleyenlerin teessürlerini mücip olmuşsa da bu mukadder hâle teslimiyetten başka çare olmadığından ister istemez veliahd Abdülhamid Efendi ile anlaşılmıştı (1876).

İkinci Abdülhamid devri, vükelânın Beşinci Murad zamanında alıştıkları gibi her istenilene yapmalarına müsait değildi; bu Padişahın bütün devlet idaresini bizzat eline almak istemesi vükelâyı sıkırmakta idi; bununla beraber Mithat Paşa merhumun gayret ve ısrarıyla istenilmiyerek, idare şeklinin meşrûti olması kabul edilmiş (1877) ve Meclis-i Meb'usan açılmış ise de bir seneden fazla devam etmemişti; işte bu sıralarda yâni 1295 H. 1877 M. senesinde hastalığına mebni saltanat arzusunu tatmin edemiyen Beşinci Murad ile validesi Şevkefza kadın efendi, oğlunun hal'inden sonra hariçteki taraftarlarına mektuplar yazarak saltanat tebdilini istiyorlardı; bunu temin için de bazı gizli teşebbüslere girişmişlerdi; bu suretle Murad'ı tahta çıkarmak, olmadığı surette Avrupaya kaçırmak için teşekkül eden iki komiteden biri, filî hareketiyle ve diğeri istişârî

şekli fiile çıkmadan ortadan kaldırılmış iseler de Abdülhamid bundan sonra Mithat paşanın vefatına kadar daimi bir endişe ve vehm içinde yaşamıştı. Abdülhamid ilk zamanlarında Sultan Murad taraftarlarının çokluğundan dolayı oldukça müşkül ve tehlikeli zamanlar geçirmiş, Sultan Murad hakkında İstanbul halkının düşüncelerini soruşturmuş, verilen jurnalların bir kısmı kendisini oldukça teskin edici gibi yazılmış ise de bazıları da vehmini arttırmıştı, kendisine verilen bir jurnalda İstanbul halkının Sultan Murad için:

“Mademki bir kere o hal ârız oldu ve hâlâ devam ediyor ve hattâ farz-ı muhal olarak isbât-ı akıl ve reviiyet etse bile bâdemâ ana değil iâde-i sıfat hattâ bir bölük asker bile inanılmaz...”

dedikleri arz edilmişti. Hele Mithat paşa ve arkadaşları aleyhinde Abdülhamide verdiği jurnallarla vehham hükümdarı tahrir eden ve hakikaten korkunç hafiyelerin başında gelen Çerkes Nusret Paşa ile Nişli Mahmud ismindeki şahsın ve birde Mithat Paşa muhakkemesini meydana çıkarmakta birinci derecede rolü olan ve sonradan Nafia nazırlığına çıkan Mahmud Celâleddin Paşanın jurnalları Padişah üzerinde fazla müessir olmuştur.

Nusret Paşanın, Ali Suâvi vakasından evvel Suâvi komitesi münasebetiyle serasker Gazi Osman Paşa ile Süleyman ve Mithat paşalar aleyhindeki jurnalı hakikaten nefrete lâyiktir¹.

Beşinci Murad, hal'inden sonraki inziva âleminde hastalığı sebebiyle uzaklaştırıldığı saltanatı tekrar elde etmek için el altın-

¹ İkinci Mahmud'un kölesi olduğundan dolayı jurnallarına (abd-i mevrus ve memlûkleri) ibaresini yazarak altını mühürliyen Nusret Paşa'nın Gazi Osman Paşa hakkında 26 İkinikânun sene 1294 Rumî tarihli jurnalından aldığım bazı parçaları aşağıya yazıyorum:

«Suâvi komitesinin girmesi zamanında komitenin rüesây-ı muharrikesinden bazıları Gazi Osman Paşa Hazretlerine gidip maddeyi ifşâ ve asâkir ile birlikte bulunması hususuna teşvik ve igrâ olunduğu ve kendüsi kat'iiyyen mûmâneat ve hakipây-ı hümayun-ı hazret-i hilâfetpenâhiye ihbâr-ı keyfiyet suretine teşebbüs etmeyüp kemal-i ihfâ ve sükût etmiş idüğü ve olzaman bacanağı Rıza Bey ile beraber Mümtaz Efendinin sahilhânesinde ikamet etmekte oldukları ve Süleyman Paşa ve Mithat Paşalar ile muhabere olunduğu ve hatta Süleyman Paşa, Suâviye üçyüz lira gönderdiği ve vukuatının icrasına mübaşeret olunacağını Suâvi tarafından gazetelerle ilân olunduğu günün sabahında güneş doğmazdan evvel Rüşti Paşanın [mütercim] yalnızca Erenköyüne süratli gidip vukuat zamanında orada bulunduğu ve hâkeza yine bir gün evvel Gazi Osman Paşa ve Ahmed Muhtar

dan saray hariciyle muhabereden hâli değildi; validesi Şevkefza¹ kadın ise oğlundan ziyade gayret göstermekte idi; Abdülhamid'in bu ilk devirlerinde çırağan sarayı muhafaza altında olmakla beraber kontrol o kadar sıkı değildi; bundan dolayı saraya mensup bazıları ve elde edilen muhafızlar vasıtasıyla hariçle mektuplaşmak mümkün oluyor ve sarayın su yolundan da çırağana girilüp çıkılabiliyordu. Sarayda Abdülhamid tarafından tayin edilmiş olan Dilâver ağa isminde bir harem ağası bulunuyordu. Sultan Murad Mason cemiyetine mensuptu. İstanbul'da bulunan Sultan Murad taraftarları bir taraftan Avrupa'daki büyük mason cemiyetinden istiâne ediyorlar ve Muradın hastalığını iyi etmek için dua ettiriyorlar, Avrupadan manyatizmeci ve deli hekimi getiriyorlar, esma çektiriyorlar, tütsüler tedarik ediyorlar ve diğer taraftan da fâal bir harekete geçmek için

Paşa hazarâtı Kâğıthane köyünde yoğurt yerler iken fazlasını bazı arkadaşları istediğinde yarın yüzümüze sürmek için bize lâzımdır; köyde yoğurt çoktur, sizde alınız da yeyiniz dedikleri istihbar kılındığı gibi geçen gün müşarünileyh Osman Paşa Hazretleri, Süleyman Paşanın mahbus bulunduğu odaya gidip Adil Paşa ile beraber kapı kapalı olduğu halde hemen bir saat kadar oturup müshabet-i hafiyye eylemiş oldukları tahkik kılınmıştır.

Ol zaman cemiyet-i ısyaniyye (Suâvi cemiyeti) tarafından kendisine öyle bir ittifak teklif olunduğunda kat'a istibah olmadığından kendisine taraf-ı Şehinşâh hilerinden istifâsar buyrulduğu taktirde inkâr edemiyecektir; mademki ol vakit kendisi hassa ordû-yı hümayun müşiri ve umum ordular başkumandanı bulunduğu halde hiç bir filiyata teşebbüs etmeyüp ketm-ü-ihfâ ve sükûtle ihfa şâyân-ı şân-ı esdika olmayacağından bu ahval ve evsaf ile muttasıf olanlar...

Aynı hafiyenin jurnalının son kısımlarında yine Osman Paşa ile arkadaşları haklarında şöyle deniliyor:

«Süleyman Paşa sahihen makam-ı hilâfet-i islâmiyye ve bâhusus Hânedân-ı Osmanıyyenin adüvv-i ekberi ve hali خلع maddesiyle Suâvi ısyaniyesinin muharriki ve kuvve-i askeriyye-i islamiyyenin muharribi olduğu ve şeran ve kanûnen en ağır ibret-i müessirenin hakkında icrası vacip olub mahkeme-i fevkalâdece dahi dört cinayet-i cesime-i harbiyye ile müttehem ve mahkûm bulunduğu halde divan-ı harb heyet-i umumiyesinin kararı tahtında müdde-i-i umumînin hazır olmayarak bir seraskerin böyle müttehem ile hafice kapanıp müzakere eylemesi ve ferdası günü reis ve aza-i divan-ı harbdan bazılarını güya evamir-i mahsusa-i Şehinşahi varımış suretinde Süleyman Paşanın kurtarılması tarafına mazbata yapılması hususuna tenbih idüp...

Mithat Paşa mahkemesi dolayısıyla şûrây-ı devlet âzalığına tayin edilen Mahmud Celâleddin Bêgin [Paşanın] da epi faaliyeti ve jurnalları vardır.

¹ Bu isim Sicill-i osmanide Şevkefza olarak yazılmışsa da vesikalarda ve mühründe Şevki efsar شوق افسار imlasında yazılıyor doğrusu شوق افسار Şevkefzadır.

içtimalar yapıyorlardı; hatta komiteye dahil olan ikinci ve üçüncü derecedeki eşhasdan Ahmed Paşa damadı Filibeli Hafız Nuri bey, vakadan bir kaç gün evvel sultan Murat mensuplarından Üsküdarlı diğer Nuri beğin (kız Nuri) Suâvinin bir mektubunu sultan Murada götürmüş olduğunu ve Suâvi bu mektubunda sultan Murad'dan İngiltere hükûmetine göndermek üzere bir mektup istediğini ve istenilen cevabı mektubu almış olduğunu söylemiştir¹.

Bundan anlaşıldığına göre beşinci Muradın, saltanatı tekrar elde etmek için çalıştığı görülüyordu ki, bundan sonraki makalemizde yazacağımız *Kileanti Sikalyeri - Aziz Bey* komitesindeki fââliyet dahi bunu açıkça teyit etmektedir.

Beşinci Muradı tahta geçirmek isteyen komitelerden biri Ali Suâvi efendinin riyaset ettiği cemiyet ve diğeri de sultan Murat mensuplarından ve Mason cemiyetinin İstanbuldaki üstadlarından Kileanti Sikalyeri isminde bir rumun idaresi altında bulunan ve azaları malûm olan komite idi.

Ali Suâvi efendi:

Münevver, fevkalâde zekâyâ malik ve lüzumundan fazla haris ve atılgan bir Türk bilgini olup 1838 Birinci kânunda İstanbulda doğmuştur². Aslen Çankırı vilâyetinin Çerkeş kazasına tabi olup bir aralık Bolu ile beraber bir sancak itibar edilmiş olan *Viranşehir*'in Çay köyündendir³. Kendisinin Sultanî mektebi müdürü iken Fransızca olarak yazılmış bir hal tercümesine göre ceddi Fatih zamanında hoca İbrahim adında biri olup soy adları da *Çepken oğulları* imiş. Bu hâl tercümesine göre Suâvi efendi, on altı yaşında Hacca gitmek üzere İstanbuldan ayrılmış avdetinde Simav ve Bursada hocalık etmiş, sonra İstanbul'a gelmiş bir müddet ailesi yanında bulunduktan sonra Rumeli taraflarına gitmiş altı sene kadar Filibede tahrirat müdürlüğü ve rüşdiye hocalığı yapmış ve 1866 da İstanbul'a dönmüştür.

Suâvi efendi, siyasî hadiselerle uğraştığı için Kastamoniyeye sürgün edilmiş ise de yoldan kaçarak memleket haricine çıkup Paris

¹ Nuri bey verdiği ifadesinde kendisinin mektup ve cevapları bizzat okumayıp mündericetini Ali Suâvi efendiden duyduğunu söylemiştir.

² *Tercemân-ı Şark* gazetesindeki (numara 54) hal tercümesinden.

³ *Suâvinin türkçülüğü* s. 3 (B. İsmail Hâmi Danişmend); Bursalı Tahir bey merhum da Suâvinin, babası tarafından Çankırlı olduğunu bana söylemişlerdi.

ve Londrada oturmuş¹ ve oradaki âlimlerin tedrisatından ve bil-hassa riyaziye ve felsefe derslerinden istifade eylemiştir². Suâvi efendi memleket dışındaki neşriyyatı ve genç Osmanlılar cemiyetindeki faaliyetleriyle kendisini tanıtmış ve Beşinci Murad'ın cülûsunu müteakip İstanbula gelmiştir.

¹ Yukarıda naklettığım hal tercümesi Suâvi efendi Galatasaray sultanisi müdürü iken fransızca olarak neşredilmiştir. Suâviyi takdir eden merhum Avukat Abdurrahman Adil bey ise *Hadisât-ı hukukiye* isimli mecmuasında Suâvinin hal tercümesini biraz daha etraflı anlatıyor. Buraya kısaca yazıyorum (*Hadisât-ı hukukiye*, c. 1, cüz 11 s. 143 ilâ 147).

Suâvi İstanbula Aksarayda doğmuştur; babası Hüseyin efendi fakir olup kâğıt mührecisi idi. Bir müddet medrese ve mektep tahsili gördü. Meşhur Sami Paşa merhumun Maarif nazırlığı zamanında açılan rüşdiye muallimliği müsabakasında yirmi iki yaşında iken birinciliği kazandı ve Bursa rüşdiyesine (Orta mektep) muallim tayin edildi. Serbest fikirli ve münakaşacı olduğundan Bursada çok duramadı; İstanbula döndü ve Sami Paşa kendisini himayesine ve konağına aldı. Suâvi sonra Filibe rüşdiyesine hoca oldu, cemaat teşkilâtı yapmağa kalktı, konferans ve vazırlar halk üzerinde iyi bir tesir bıraktı; Mutasarrıf Enderunlu Atâ begin tesirle oradan azlinden sonra bile Filibelilerden çok dostları ve taraftarları vardı. İstanbula *Muhbir* ismle bir gazete çıkardı, camilerde vâız ederdi; şehzade camiindeki vâzında cemaat camiye sığmayacak derecede çoktu, takriri son derece cazipti.

Çıkarmakta olduğu *Muhbir* gazetesinde Mısır mes'alesini kurcalıyordu. Gerek bazı vazırları ve gerek Mısır mes'alesi dolayısıyla yazdığı yazılar tevkifini icap ettirdi; Suâvi, Kastamonıye nefyolundu, fakat oradan kaçarak bir Fransız vapuruyla İstanbula geldi; vapur Anadolu kavağında karantine muamelesini yaptırırken bir takrip savuştu; Rumeli sabiline çıktı, karadan *Kuriye Doryan* gazetesi idarehanesine geldi; bu gazetenin sahibi olan Fransız Jan Piyetri'nin delâletile ve Fransız sefarethanesi vasıtasıyla Avrupaya kaçırıldı; orada Mısırlı Mustafa Fazıl Raşadan yardım gördü, Londrada *Muhbir* gazetesini ve Pariste ise *Ulâm* gazetesini çıkardı ve قاموس العلوم *Kamusululûm ve Elmaarif* ismiyle Ansiklopedi neşrine başladı ki bizde ilk ansiklopedi tarzındaki neşriyat budur.

Suâvi mücadeleci, kendini beğenmiş, nefsine itimadı fazla, ilmine mağrur fikri inkılâpçı idi. Çırağan vak'ası memlekette filî bir inkılâp yapmak veyaht muvaffak olduğu takdirde sönemeyen ihtirasını tatmin için bir hareket olmak iktiza eder. Suâvinin yegâne minnettar olduğu zat merhum Sami Paşa ile oğlu Sıphî Paşa idi; Suâvî bunlardan gördüğü iyiliğin hayatının sonuna kadar minnettarı kalmıştır.

² *Terceman-ı Şark gazetesi* (No. 44 ve cemaziyelevvel 22 sene 1295) Ali Suâvinin fransızcadan tercüme edilerek bu gazete ile neşredilen terceme-i hâlinde riyaziye ve felsefedeki malûmatından ve ders görmüş olduğu Avrupa âlimlerinden bahsediliyor ve Avrupadaki hayatı hakkında malûmat veriliyorsa

Mirât-ı hakikat'in yazdığına göre *Abdülhamid*'in cülusundan sonra İstanbul'a gelen Suâvi¹ İngiliz olan karısının güzelliği² ve *Basiret* gazetesinde Mitat Paşa aleyhindeki bentler sayesinde saray erkânına ve o sırada mabeyn feriki bulunan Eginli İngiliz Sait Paşaya çatmış, Avrupadaki tecrübe ve görüşlerine nazaran bazı işlerde rey ve fikri sorulur olmuş ve bu münasebetle de Galatasaray sultanisi müdürlüğüne tayin edilmiştir³. *Abdülhamid*, ilk günlerinde Mithat Paşa taraftarlarını ele almak ve faaliyetlerinden çekmek için Yıldızda *Namık Kemal* ve *Ziya beylerle* (*Ziya Paşa*) diğer bazı arkadaşlarından mürekkep bir *cemiyet-i udebâ* tesis etmişti. bunlar ilk içtimalarını sarayda akdettikleri sırada mabeyn müşiri İngiliz Sait Paşa, Ali Suâvi efendinin de Padişahın iradesiyle cemiyete aza tayin olduğunu söylemiş fakat *Ziya Paşa* buna itiraz eylemiş olduğundan keyfiyet padişaha arz olunmuştu. *Ziya Paşa*nın bu itirazına canı sıkılan *Abdulhamid* ikinci bir irade ile cemiyeti feshedivermişti. Bu muamele Ali Suavi'nin *Abdülhamide* iyice hulûl ettiğini gösterir ki *Mekteb-i Sultanî* müdür lüğünden az evveldir⁴.

Suâvi fevkalâde vatanperver, haris, kabına sığmıyan ateşli bir adam olduğundan tayin olduğu bu hizmeti az görüp yahut bunu kendisinin saraydan uzaklaştırılması dolayısıyla istiskal addedip defaten mühim bir mevkie yükselmek istemiş olması belki de kendisinin mektep müdürlüğünden de azlini [28-11-1877] icabettirmiştir. *Abdurrahman Şeref Bey tarih müsahabeleri*'nde idaresiz bir adam olup mektebin idare ve tedrisatını alt üst ettiğini yazmaktadır. Ali Suâvi,

da ben burada kendisinin mufassal terceme-i halini yazmak istemediğimden yukarıdaki hakkındaki malûmat ile iktifa eyledim. Suâvinin Avrupadaki hayatı hakkında (tabii vefatından sonra aleyhinde olarak) aynı gazetenin 47 nci nüshasında bazı kayıtlar vardır.

¹ *Hadisât-ı hukukiyye*de Beşinci Muradın cülusundan sonra ilân edilen afv-i umûmide İstanbul'a geldiği yazılıdır (c. 1 cüzü' 12 s. 168). *Abdurrahman Şeref Bey*, genç Osmanlılaadan İstanbul'a en son gelenin Ali Suâvi olduğunu yazıyor. (*Tarih müsahabeleri* s. 180 not).

² Bu İngiliz kadını Ali Suâvinin ölümünden sonra bir ermeni ile evlenerek Pariste yaşamışlardır (*Hadisât-ı hukukiyye* cüzü 12 s. 168 not).

³ *Mirât-ı hakikat* (Mahmud Celâleddin Paşa) c. 3 s. 138. ve *tarih müsahabeleri* s. 180 not.

⁴ *Hadisât-ı hukukiyye* c. 1 s. 132 de Suâvinin Cemiyet-i üdebâyâ âzâ kaydı ve *Ziya Paşa*nın itiraz eylemesini, Sami Paşa zade Hüsnü bey merhumdann aklên yazılıyor.

Ruslarla uzlaşmak taraftarı olmayıp Abdulhamidi mukavemete teşvik etmek istemiş isede muvaffak olamamış ve *Abdurrahman Adil Bey* merhumun söylediğine göre Çırağan vak'ası kısmen bu fikirden ileri gelmiş (*Hadisât-ı hukukiyye* c. 1, s. 170) yani Abdulhamid'den ümidini kesen Suâvi Efendi Beşinci Muradı tekrar hükümdarlığa geçirmek istemiştir.

Ali Suâviyi yakından tanıyan *Basiret* gazetesi sahibi merhum *Ali Efendi* bu zat hakkında şöyle diyor :

" Abdülaziz zamanında Avrupaya gitmiş olan efâdıl-ı ulemây-ı islâmiyye ve ecille-i ricâl-i Devlet-i aliyyeden Ali Suâvi Efendi Abdülhamid'in cülusunu müteakip Der-ı seadete gelmiş ve bir müddet mabeynde kaldıktan sonra ¹ mekteb-i sultanî müdürlüğüne tayin edilmiş idi; bugüne kadar malûm olmıyan esbabdan dolayı bir müddet sonra mekteb-i mezkûr müdürlüğünden azlolundu; müşarünileyh meşahir-i muharrirîn-i osmaniyyeden olup kendilerini pek iyi tanıdığım cihetle aralıkda hanelerine gidip *Basiret*'e dercedilmek üzere felsefî ve siyasî makalelerini alır ve gazeteye derc eyler idim „ ².

Kendisini pek yakından tanıyan Ali Efendinin bu mütaleasını ve kendisinin neşriyyatını göz önüne alarak esaslı surette bilmediğimiz hususî hayatını ve kaypaklığını bir tarafa bırakırsak en eski bir türkcü olan Suâvi'nin kıymetli ve malumatca aleyhdarlarının fevkında bir şahsiyet olduğunu kabul etmek doğru olur ³. Suâvî siyasî ve içtimâî vazîrlarıyla de İstanbul halkı üzerinde iyi tesir bırakmıştı; hukuk-ı siyasiyye tetkikatına ibtida el uzatanlardan biri Suâvidir; Pariste çıkardığı *Ulum* gazetesinde 1819 senesinde neşrettiği (الحاكم هو الله) *Elhakimü hüvallah*) makalesinde halk hakimiyetinden bahsetmiştir ⁴.

İhtirasını tatmin edemeyen ve mutlaka yükselmek isteyen Suâvi Efendi, mabeynden ve Galatasaray müdürlüğünden ayrıldıktan sonra ikinci Abdulhamidden yüz çevirip genç Osmanlıların

¹ Suâvinin mabeynde bulunurken Ayasofya camiinde Abdülhamid lehine yaptığı vâz-u-nasihati, Padişah mahfel-i hümayundan dinlemiştir.

² *İstanbulda garım asırlık vekayi-i mühimme*. S. 58

³ Ali Suâvinin fikrî faaliyeti ve en eski türkcülüğü hakkında Abdurrahman Adil Beğin *Hadisât-ı hukukiyye*'sine (c. 1 cüz 22 s. 167) ve andan mülhem olarak tevsî suretiyle *Ali Suâvi'nin türkcülüğü* isimli Bay İsmail Hâmi Danişmend'in eserine bakın.

⁴ Suâvinin bu makalesi merhum Abdurrahman Adil Beğin *Hadisât-ı hukukiyye* isimli mecmuasında (c. 1 s. 115) neşrolunmuştur.

muhibbi olan Beşinci Muradı tekrar hükümdar yapmak için gizli bir cemiyet teşkiliyle çalışmağa başlamış ve yavaş yavaş etrafına bazı tarafdamlar toplamıştı; Suâvinin tarafdamları muayyen zamanlarda kendisinin Üsküdar'da Şemsi Paşadaki yalısında (direkli yalı) toplanıp görüşürlerdi.

Çırağan vak'ası

Ali Suâvi efendi, vak'adan evvel bazı tarafdamları vasıtasıyla cami ve medreselerde idare aleyhine propagandalar yaptırmakta idi; hatta İbrahim Edhem ismindeki genç bir talebe Fatih civarındaki medrese talebelerini ve Osman adındaki talebe de Ayasofya camiindeki halkı tahrik eylediklerinden dolayı Çırağan sarayı vak'asından dört gün evvel yani 14 cemaziyelevvel 94 tarihli bir jurnal ile tevkif edilmişlerdi.

Bundan başka her hangi bir tahrikâttan dolayı Ali Suâvi ile Necib ve Şeyh Ahmed Hamdi efendilerin tevkif edilip istintak edilmek üzere serasker kapısına acele gönderilmeleri : Serasker Rauf Paşa tarafından zabtiye nazırı Mehmed Arif Paşaya yazılmış ve bunlardan ikisi celbolunarak Suâvi efendi de getirilmek üzere iken sadr-ı âzâm Sadık Paşanın emriyle seraskerden gelen ikinci bir tezkire üzerine bunların istintakından sarf-ı nazar edilmiştir. Sureti not olarak ¹ numara ile işaret edilen bu vesika Suâvinin faaliyetinin ehemmiyetini göstermektedir. Bu mukaddemeden sonra Çırağan hadisesine geçelim :

¹ Rauf Paşanın zabtiye nezaretine tezkiresi :

Zabtiye Nezâret-i Celilesine

Dün akşam bâb-ı seraskeriye irsalini yazmış olduğum Necib ve Ali Suâvi ve Şeyh Ahmed Efendilerin şimdilik celbinden sarf-ı nazar olunması bâ irâde-i sadaretpenâhi arz olunur. Lütfen kemâl-i sûr'atle memurlarınıza evâmîr-i lâzime ittasiyle mâmaileyhime asla serrişte verilmemesi mütemennadır efendim.

Rauf

Bu tezkire vak'adan sonra görölerek Sadr-ı azam Tunuslû Hayreddin, Gazi Osman ve Sait Paşalar tarafından aslına mutabık olduğuna dair imza atılmıştır.

Mehmed Arif Paşa bu hususa dair kendisine sorulan suale rumî 16 kânun-ı sâni 94 tarihli cevabında şöyle demektedir :

« Ali Suâvi ve Necib ve Hamdi Efendilerin Suâvi vukuatından mukaddem istintak olunmak ve harekât-ı mektûmeleri zâhire çıkarılmak üzere bâb-ı seraskeriye sûr'at-i irsallerine dair olvakit serasker bulunan Devletlû Rauf Paşa hazretleri tarafından vaki olan beganat üzerine diğerleri celbolunduğu gibi

Ali Suâvi, Sultan Muradı tekrar Padişah yapmak hususundaki faaliyetine zâhiren Rus harbi sebebiyle Rumeliden kaçıp İstanbul'a gelen bir kısım muhacirleri iştirâk ettirip bunlar vasıtasıyla emeline nail olmak istemişti. Mevsuk rivayete göre Suâvi, bu muhacirleri, düşmana ve Bulgarlara karşı mukavemet gösteren Despot [Kırcaali] dağları tarafındaki müslümanlara yardım etmek üzere bir cemiyet kurduğunu söylemek suretiyle kandırmış ve o taraflara gidecek olan muhacirlere Padişahın ihsan ve atıyyesini almak üzere anları Çırağan sarayı önüne toplamak istemişti¹. Bu sırada galib Ruslar İstanbul kapılarına gelmişlerdi. Her tarafta bir teessür ve memnuniyetsizlik olduğundan bu hal Suâvi için iyi bir fırsattı.

Suâvi hazırlanıp filiyata geçmeden bir gün evvel, uşağı vasıtasıyla *Basiret* gazetesi idarehanesine gönderdiği bir mektupla bir yandan kendi taraftarlarına parola vermiş ve diğer taraftan yapacağı iş hakkında müphem surette nazar-ı dikkati celb etmişti. 3444 numaralı ve 7 Rumi Mayıs 94 tarihli (16 cemaziyel-evvel 1295 ve 19 Mayıs 1878) *Basiret* gazetesinin pazartesi günkü nüshasının ikinci sahifasının son sütununda neşredilen bu varakada şöyle deniliyordu:

1 — Herkes, ve hep evrak-ı havâdis hal-i hazırın tehlikesinden bahsetmektedirler. Hakk-ı âcizânemde mevcut olan emniyet-i âmmeye mebni söyleyeceğim şeyi herkesin dinleyeceğine şüphem yoktur.

2 — Mûşkilât-ı hâzıra pek büyüktür, lâkin çaresi pek kolaydır;

3 — Yarınki nüshanızda cümlemin müsbâadesiyle bu çareyi kısacık şerh ve beyan edeceğim; bugün şu mektubum yarınki neşre enzâr-ı umumîyyeyi celp içindir efendim.

Ali Suâvi

Ali Suâvi filhakika bu mektubiyle cemiyete dahil olanları haberdar ettikten sonra ertesi pazartesi günü plânını kuvveden file

Suâviye dahi memur-ı mahsus irsalıyla celbolunmak üzere iken sarf-ı nazar olunmasına dair mûşarûnilegh hazretleri canibinden vürud iden bir küt'a tezkire üzerine bâb-ı zabtiyyeye vürud idenlere gol verildiği gibi Ali Suâvinin dahi celbinden sarf-ı nazar olundu. 16 kânun-ı sâni. sene 94. Mehmed Arif

¹ Çırağan vak'asında mecrub olan bazı muhacirler, Yıldız sarayına celbolunarak bizzat Abdulhamid tarafından istievap edilmişler ve bunlar da hadiseyi yukarıda metinde yazıldığı şekilde söylemişlermiş. (*Levand Herald*'den naklen *Tercemân-ı şark* gazetes No. 43 .)

çıkarmak için taraftarlarıyla beraber Sultan Murad'ın ikamet etmekte olduğu Çırağan sarayına hücum etmiştir. Suâvi'nin Çırağan'a hücumu hakkında Divan-ı harp evrakı ile Padişaha takdim edilen arıza, jurnal ve bazı yazılar ve müşahedelere göre vak'a şöyle olmuştur:

1295 senesi cemaziyelevvelinin on sekizinci pazartesi günü (20 Mayıs 1878) alaturka saat dört buçuk sularında (alafranga saat on bir) Ali Suâvi evvelce hazırlamış olduğu muhacirlardan beş yüzü mütecaviz adam ile¹ muhtelif yollardan toplantı mahalli olarak intihap ettikleri Çırağan sarayı civarındaki *Mecidiye camii* önüne gidip sessizce orada birleştikten sonra bir kısım muhacirlerde Ali Suâvi ile birlikte Kuzguncuktan mavnalara binip deniz tarafından Çırağan sarayına yanaşıp rıhtıma çıkmışlardır.

Bu, rıhtıma çıkanlar o taraftaki muhafızların silahlarını alıp içeri girmeye uğraşırken² *Mecidiye camii* önüne toplananlar da sarayın *paşa dairesiyle Serdab köşkü'nün* önüne gitmişler ve bir kısmı bu kapılardaki asker ve zabtiyeden üç nöbetcinin üzerine hücum ile ellerindeki tüfenk ve bellerindeki kasaturaları alarak bunları yaralamışlar ve evvelâ *Serdab köşkü'nün* ve sonra da saltanat kapusuna bakan merdiven başındaki pencerelerin camlarını kırıp içlerinden yüz kadarı pencereden ve ekserisi kapudan saray ve harem dairesine geçmişler ve bir kısmı da saray bahçesinde ve dışarıda kalmışlardır.

Harem dairesine girenlerin başında bulunan Ali Suâvi Efendi, bir kısım muhacirlarla beraber sofada büyük merdivenin başına gelmiş ve sonra birkaç kişi ile merdivenden yukarı çıkarak bir taraftan telâş eden cariyelere korkmayınız fenalık için gelmedik diye yatıştırıcı sözler söylerken diğer taraftan da Sultan Murad'ı sorup onu kurtarmağa geldiğini beyan etmekte imiş; alt katta ise Suâvi'nin maiyyeti olan sarıklı, poturlu ve kuşaklı rumeli muhacirları

¹ Bu aded hakkında sarih bir kayıt yoktur. Basiretci Ali Efendi beş altı yüz ve bir rivavette bin kişi diyor. *Levant Herald* ise bir kaç yüz olduğunu yazıyor.

² *Mirât-i Hakikat*, c. III s. 139- Bay Ziya Şakirin yazısına göre pencereden rıhtıma bakan cariyeler, bu rıhtıma çıkanları o sırada orada çalışan amele zan etmişler ve içeriye öyle haber vermişlerse de sonradan işin iç yüzünü anlamışlardır (*Beşinci Murad'ın hayatı*, s. 160).

ve kısmen muhacir kıyafetindeki adamlar ise Sultan Murad'ın inmesini bekliyorlardı.

Saray nazırı Dilâver Ağa'nın ifadesine göre Suâvi ile arkadaşlarına Sultan Murad adamlarından eczacı Osman Efendi, kilerci başı Ali Ağa, Lala Ali Efendi ve aşçı başı Hüseyin Ağa yol göstermişler ve bunları harem dairesine götürmüşlerdi¹; filhakika *Levant Herald*'den naklen *Terceman-ı Şark* gazetesi, bu işte saray hademelerinden bazılarının iştiraki olduğunu, çünkü Suâvi ile arkadaşlarının asla muhalefete uğramaksızın divanhâneyi geçerek Sultan Murad'ın dairesine yürüdüklerini yazmaktadır². Bundan başka Filizten Hanımın ifadesinden de harem ağalarından bazılarının o gün sırma kayışlı selamlık elbiselerini giydikleri anlaşılıyor ki³ bu kayıtlar vak'a gününün evvelinden içeriye haber verildiğini gösterir.

Hâdiseyi bizzat gören Sultan Murad'ın gözdelelerinden Filizten Hanımın söylediğine göre bu esnada alt katta bulunan Sultan Murad'ın şehzadesi *Selâhattin efendi* telaşlı ve korku içinde olarak yukarıya babasının yanına çıkmıştı; Sultan Murad, oğluna gelenlerin kimler olduğunu sormuş ve o da gelenlerin muhacir olduklarını ve elebaşları bulunduğunu söylemiş, Sultan Murad, seyrek sakallı Suâvi efendi ile arkadaşını görmek üzere yanında validesi *Şevkefza* kadın olduğu halde odasından dışarı çıkmış, bunlar, Muradın ayaklarına kapanup etrafını almışlardır. Sultan Murad bunlara "*biraderi ne yaptınız*," demiş ve anlar da Abdülhamide henüz birşey yapılmadığını ve evvelâ kendisine biat edilerek sonra anı hal' edeceklerini söylemişler ve bunu müteakip Sultan Muradı sürüklercesine götürmeğe başlamışlardı⁴.

Mir'ât-ı hakikat müellifine göre Suâvi ve maiyeti Sultan Muradın eline bir tüfenk vermişlerdi. Bütün vesika ve rivayetlerin

¹ Dilâver Ağanın bu ifadesi sonradan tahakkuk etmemiş olacak ki bunların vak'ada müdahaleleri görülmediğine kanaat hasıl olup yalnız eczacıdan maadasının memleketlerine gönderilmeleri mahkemeye tekrarrür etmiştir.

² *Tercemân-ı Şark gazetesi*, sayı 45.

³ *Beşinci Murad'ın hayatı* s. 159. Bu harem ağaları, vakadan sonra oradan alınmışlar ve bir daha ne oldukları bilinmemiştir.

⁴ *Beşinci Muradın hayatı* s. 162; bu hâdiseyi, bizzat gören gözdelelerden Filizten hanımdan naklen Bay Ziya Şakir kendisine mahsus tatlı ve heyecanlı üslûbiyle anlatmaktadır.

müttetifikan söyledikleri üzre Sultan Muradın sağ koltuğuna Ali Suâvi ve sol koltuğuna komite âzasından çerkes kıyafetli başka birisi girmişti; sureti vesikalar arasında görülen 18 Mayıs 94 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatasile diğer bir vesikadaki kayda nazaran Sultan Murad bu hadiseden evvelce haberdar edilmiş olmalı ki elbiselerini geymiş, kılınç, tüfenk ve tabanca ile müsellâh olduğu halde yürüyordu. Bu sırada Suâvi ve diğerleri (*Sultan Murad çok yaşa*) (*yaşa Sultan Murad*) diye kendisini alkışlayarak merdivenden aşağıya indiriyorlardı.

Suâvinin Çırağana hücumundan evvel, Abdulhamid tarafından saraya memur edilmiş olan Dilâver ağa, bir takım muhacirlerin Mecidiye camii önüne toplandıklarını haber alınca bundan şüphelenerek veya korkarak keyfiyeti civardaki talim mahallinde talim etmekte olan askerlerin zabıtine bildirmiş ve bu zabit derhal altı kadar neferle gelmiş ise de anlar yetişmeden evvel muhacirler içeri girmişler ve yukarıda söylediğimiz gibi Sultan Muradı alarak harem dairesinden divan yerine doğru dışarı çıkarmakta bulunmuşlardı. Meclis-i Vükela mazbatasına göre Dilâver ağa, saraya gelen bu altı neferi divan kapusu önüne koydurarak Suâvi ve arkadaşlarının dışarı çıkmalarını men' etmiş ve bu sırada gönderilen haber üzerine Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa bir miktar zaptiye ile vak'a mahalline yetişmiş ve daha sonra da bir kısım kuvvetle binbaşı Bekir bey gelmiştir.

Beşiktaş zabıtası kumandanı Hasan Paşanın vak'adan haberdar olarak Çırağan sarayına gelmesi şöyle olmuştur: Hasan Paşanın 21 cemaziyelevvel 1295 tarihli raporuna göre kendisi Yıldızdan Beşiktaş karakoluna avdet edip odasına girdiği sırada ¹ bir zabtiye neferi gelip Çırağan sarayının paşa dairesi önünde muhacirlerin kavga etmekte olduklarını haber vermiş, bunun üzerine Hasan paşa kâfi miktar zaptiye ile hareket ettiği sırada bir nefer daha gelip muhacirlerin saray bahçesine girdiklerini ve kendisinin valide saltanat kapusuna geldiği vakıt arkadan üçüncü bir

¹ Bay Ziya Şakir, Hasan paşanın o sırada Beşiktaş muhafızı olmadığını not olarak eserine ilâve ediyorsa da vak'a esnasında Hasan paşanın muhafız olduğu verdiği rapordan ve diğer vesikalardan anlaşılmaktadır.

zabtiye daha gelerek bunların sarayın içine hücum ettiklerini söylemiştir.

Bunun üzerine Hasan paşa maiyetindeki neferlerin on tanesini valide saltanat kapusu önünde bırakarak içeriden ve dışarıdan tecavüz eden olursa vurmalarını emretmiş ve oradan koltuk kapuya geldiği vakit hacı Mahmud efendi telaşla *aman yetişin daireleri muhacır bastı* demesi üzerine Hasan paşa altı neferi koltuk kapuya bırakıp on neferi de paşa dairesine göndermiş ve kendilerine yukarıdaki şekilde talimat vermiş ve andan sonra dört neferle saraya gelerek kapucılardan birinin elindeki büyük bir sopayı alup içeri girdiği sırada saray ağalarından Musa ağa gelüp (*aman yetişin iş fenalaştı*) demesi üzerine Musa ağanın talimatı üzerine sarayın ikinci katına çıkmış ve harem kapusuna giderken Dilâver ağa çıkup (*aman yetişin Sultan Murad hazretlerini götürüyorlar*) demesile derhal içeriye girmiştir.

Hasan Paşa harem dairesine girdiği zaman Sultan Murad ortada bulunarak sağında seyrek sakallı bir şahsın (Suâvinin) eli Muradın omuzunda ve diğer bir sakallı şahıs dahi sol tarafında koltuğuna girip çerkez elbiseli başka birisi de beraber olarak ¹ bir takım aveneleriyle Sultan Muradı götürdüklerini ve sağdaki Ali Suâvinin *yaşa Sultan Murad* diye bağırıldığını görmüştür.

Hasan Paşa bu şahsın yani Ali Suâvinin elebaşı olduğunu anlıyarak kendi hizasına geldiği sırada ² elindeki sopa ile başının sol tarafına şiddetle vurup yere düşürmüştü ³ ve bunun üzerine etrafındakiler geri çekilmişler ⁴ ve Hasan Paşanın maiyetindeki

¹ Uzunca Âbad Hasköylü Mehmedin ifadesinde, Suâvi vak'asında kalabalığın önünde çerkez kıyafetinde kırmızı elbiseli bir adamın sarayın içerisine hücum ettiğini görmüş olduğu yazılıdır.

² *Levant Herald*'dan naklen *Tercemân-ı Şark* gazetesinde (No. 45) Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa, Suâvinin, Sultan Muradı kapuya doğru gelmeğe icbar ettiğini görmüş ve Hasan Paşanın içeriye girdiğini gören Suâvinin de rovelverini Hasan Paşaya doğrulttuğunu müşahade eden bir neferin Suâviyi süngülediğini ve Muradın da derhal dairesine çekilip kapuyu kapadığını yazmışsa da doğru değildir.

³ Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa bu sopayı Beşiktaş karakolundaki odasının duvarına asıp vefatına kadar burada kalmıştır (*Suâvinin Türkçülüğü*).

⁴ *Beşinci Muradın hayatı* isimli eserde Muradın solundaki şahsın yani Arnavud Salih ağanın da sopa ile öldürüldüğü yazılıdır. Bu hususda Hasan paşanın raporunda bir kayd yoksa da Salih ağanın maktuller arasında bulunması anın da burada öldürüldüğünü gösteriyor.

Hasan, Zeybek Mehmed ve Hacı Ali ağalar Ali Suâvi adamlarının üzerlerine hücum etmişler, muhacir veya muhacir kıyafetindeki şahıslardan ikisi deniz tarafındaki pencerelerden atlamak sırasında muhafızların attıkları kurşunlarla biri mecruh ve diğer dışarı atlayan da hariçteki neferlerin kurşunlarıyla telef edilmiş ve başka üç kişi de Harem tarafındaki camları kırıp atlamışlar ve bakiyesi de geldikleri tarafa doğru kaçarlarken asker, zaptiye ve Çırağan ağaları tarafından öldürülmüşlerdir. Bunu müteakıp Sultan Muradın çıkacağı Harem kapusu önüne kâfi miktar asker bırakılarak dışarı çıkmıştır.

Bundan sonra Suâvî taraftarlarından hariçte yâni Mabeyn bahçesinde bekliyenlerin bazıları kaçmış, bir kısmı zaptiyeler ve Binbaşı Bekir bey emrindeki asker tarafından yaralı ve yarasız olarak yakalanmışlar ve diğer kısmı da telef olmuşlardır. Fotoğrafisi makalenin sonunda bulunan *18 Cemaziyelevvel 95 ve rumî Mayıs 94* tarihli imzasız bir jurnala göre bu vak'ada Ali Suâvi, arkadaşı Arnavud Salih, Hacı Ahmed, Molla Mustafa gibi elebaşılar da dahil olarak yirmi bir kişi telef olmuş ve otuz kişi de yaralı olarak yakalanmışlardır. Basiretci Ali efendi bu miktarı ikiyüzü mütecaviz olarak göstermektedir ¹.

¹ Bu hadiseyi evveliyatıyla beraber Basiret gazetesi sahibi olup Suâvi vak'ası üzerine gazetesi kapatılıp kendisi sürgün edilen Ali efendi şöyle anlatmaktadır.

«Bin ikiyüz doksan dört senesi Mayısının yirmi birinci (Milâdî 18 Mayıs) Cumartesi günü akşam üzeri müşarünileyhten (Suâviden) hizmetkârı vasıtasıyla bir varaka aldım. . . . İşbu varakayı mûmâileyhin ricası veçhile aynen ve imzası altında Basiret'e dere eyledik; umum halk Pazartesi günü Ali Suâvi efendinin mühim siyasi makalesine intizar ediyordu. Mayısın yirmi üçüncü (Milâdî 20 Mayıs) günü Filibe ve Hasköy ve sair Rumeli ahalisinden beş, altıyüz ve bir rivayete göre bin kadar muhacir ile beraber Ali Suâvi efendi Çırağan sarayına hücum ile Sultan Murad oradan alarak ve Padişahım çok yaşa nidalarını ayyuka çıkararak Bâb-ı Seraskeriye götürüp ıclas teşebbüsünde bulundular iscede Ali Suâvi efendinin tertibi veçhile bu işte hizmet etmek üzere ihzar edilmiş olan Taşkışla taburları muhacirinin biran evvel hücum ve işe mübaşeret etmiş olmalarından dolayı muavenet yerine mukabeleye mecbur kaldıklarından ve olzaman Beşiktaş zabıtasına memur ve bilâhara Müşir olan Hasan Paşa beraberindeki zabtiyeler yetiştiğinden iki yüzden ziyade muhacir katl ve itlaf edildiği gibi saraya girmiş ve duçar oldukları nâgehâni hücum üzerine pencereden dışarı atlamakta bulunmuş olan Ali Suâvi efendiyi bizzat Hasan Paşa sopa ile başına vurarak bî ruh yere sermiş olduğundan . . . » teşebbüs akim kalmıştır. (İstanbulda yarım asır-

Çırağan vakası İstanbul gazetelerinden Türkçe gazetelerde etraflı olarak yazdırılmamış olup bizim gazeteler bu hâdiseyi Be-yoğlundaki çıkan ecnebi gazetelerden alarak neşreylemişlerdir. Buna dair *Levant Herald*'dan naklen *Tercemân-ı şark* gazetesinin 43 numaralı nüshasındaki malûmatı hülâsa olarak naklediyorum :

Öğleden evvel bir kaç yüz muhacir veya rumelili kıyafetine girmiş eşhas, Beşiktaşla Ortaköy caddesi üzerinde sessizce toplanmışlardı; saat alafranga on bire kadar velveleyi mûcip hiç bir hal yoktu; bu saatte hareket ile hâkan-ı sâbıkın oturduğu çırağan sarayının büyük kapısına doğru yürümüşler, mümaneat eden nöbetçileri cerh ile bir kısmı sarayın içine girmişlerdir; mâni olmak isteyen neferler öldürülüp ihtilalciler karakol neferlerinin cesetlerine basarak saraya girmişler, diğerleri bahçede ve dışarıda kalmışlardır; saraya girenlerin miktarı rivayete göre yüz kişidir; bunlar hâkan-ı sâbıkın bulunduğu tarafa geçmişlerdir. Nöbetçilerin attıkları silâhlardan husule gelen velvele üzerine iki bölük asker derhal vak'a mahalline yetişmiş ve sarayın dışarısındaki grup bu askerin gelmesi üzerine dağılmışlardır.

Saraya giren asker kapuları kapadıktan sonra ihtilalcilerin üzerlerine hücum ile müsademe olmuş ve Suâvi taraftarları bozulub yirmi bir kişi telef on yedi kişi mecruh ve bakayesi de yakalanup Boğazda bulunan zırhlıların birisine nakledilmişlerdir. Telef olanlar meyânında sabık Mekteb-i Sultanî Müdürü Ali Suâvi ile bir Çerkes ve bir kaç da önyak olanlar bulunuyordu. Yakalanan mecruhlara bir binbaşı tarafından istintak olunduktan sonra Padişahın talebi üzerine huzura çıkarılıp bizzat Abdülhamid tarafından istintak edilmişlerdir; bu istintaktan şunlar anlaşılmıştır;

Suâvi cemiyeti tarftarları, Filibe civarından olup Desbot (Kırcaali) erbâb-ı kıyamına muavenet etmek üzere Ali Suâvi ile bir çerkes tarafından açılan cemiyete iltihak eylediklerini söylemişlerdir; Suâvi kendilerine silâh vermiş ve padişaha arz-ı ubudiyet için çırağan tarafında toplanmışlar ve padişahın kendilerine ihsan ve atıyye

lık Vekâfi-i Mühimme s. 58) Ali efendi vak'anın ertesi günü çıkan gazetesinde Suâvinin varakasını neşretmesinden dolayı telâşa düşerek resmî ilânın altında kendisine sövüp saymak suretiyle yakasını kurtarmağa çalışmış ise de muvaffak olamamıştır. (*Basiret No. 3446*).

vereceğine inandırılmışlardı; bunlar padişahın kim olduğunu bilmiyorlar ve yalnız padişahın huzuruna çıkacaklarını biliyorlarmış.

Padişah öğleden sonra Vükelâyı Yıldız sarayına dâvet ile hususî bir ictimâ akd edilmiş ve ictimada muhacirlerin acele İstanbul'dan çıkarılmaları tekrâr etmiştir.

Sultan Murat ve oğlu Salâhaddin efendi :

Ali Suâvinin, Hasan paşanın sopasıyla düşüp ölmesi üzerine büyük bir heyecan içinde kalan Beşinci Murad, birdenbire bir adım geri çekilerek o sırada yetişen birkaç kalfanın gayretiyle hemen (Taş oda) denilen ve kıymetli eşyaları muhtevi bulunan hazine odasına saklanmış ve hâdiseyi müteakip saraya gelen bazı paşaların ortalığı teskin ile ölüleri dışarı taşıtmalarından sonra saklandığı yerden gâh tehdit ve gâh mülâyemetle dışarı çıkarılarak başka bir odada tevkif edilmiş ve sonra oradan alınarak padişahın iradesi üzerine Yıldızdaki Şâle veya Malta köşküne gönderilmiştir¹.

¹ Metindeki kayıt padişaha verilmiş olan bir jurnaldan nakledilmiş ki fotoğrafı makalenin sonuna konmuştur. Bu husus hakkında *Beşinci Muradın Hayatı* isimli eserden aşağıdaki satırları hülâsa ediyorum, bu malûmat vak'aya şahit olan bir saraylı hanımın müşahedesi olmak itibarıyla yukarıda metinde zikrettiğimiz kayda tevafuk etmekte ve anı tamamlamaktadır (s. 166-170).

Suâvi hâdisesini müteakip nizamiye askeri ile bazı paşalar ve bu meyanda Abdülhamidin kayın biraderi Hüseyin Paşa, başmabeyinci Nafiz Paşa ve müzika kumandanı Necip Paşa ve Kâzım Paşalar Çırağana gelip sofa ve koridorlarda yatan cesetleri kaldırtıp avluya taşıtarak üzerlerini aratmışlar ve bunlar arasında muhacir kıyafetinde şehirlilerin de bulunduklarını görmüşler ve Ali Suâvi'nin cesedi önünde durmuşlardı. Bundan sonra bu heyet Sultan Murad'ı aramışlar, cariyeler bildikleri halde saklandığı yeri söylememişlerdi. Valide Sultan da oğluna birden bire dışarı çıkmaması için haber göndermişti. Bir müddet sonra başka yerde meşgul olan Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa saray erkânının yanına gelip «canım ne telâş ediyorsunuz ben anı şu odaya girerken gördüm» diye Taş odayı göstermiştir. Bunun üzerine kapu vurulmuş fakat ses çıkmamıştı. Arka taraftan Taş odanın penceresine merdiven dayamışlar, içeriye bakıp Sultan Muradı görmüşler ve tekrar kapuyu vurup korkulacak birşey kalmadığını söylemişlerse de yine açtıramamışlardı. Nihayet kapının kırılmasına karar verilmiş bu sırada validesi gelerek kapuyu açtırmış ve cariyeler koltuğuna girmiş olduğu halde Sultan Muradı dışarıya çıkarmışlardı. Sultan Muradın korkusundan rengi sapsarı olmuş ve gözleri ürkek bir hal almıştı. Kendisine geçmiş olsun denilerek hakkında bir kast olmadığına dair teminat verilmiş ve derhal büyük salona götürülmüştür. Bundan sonra Sultan Murat, yıldızdan gönderilen araba ile yanında validesi ol-

Salâhaddin Efendiye gelince :

O tarihte henüz on yedi yaşında olan bu şehzade, yukarılarda söylediğimiz gibi Ali Suâvinin harem dairesine girüp Sultan Muradı istemesi üzerine aşağıdan yukarı çıkarak keyfiyeti babasına bildirmişti. Daha sonra Suâvinin, Hasan paşa tarafından öldürülüp ortalığın karıştığı sırada korkusundan kaçan şehzade kendisini rıhtım tarafındaki pencereden dışarı atmıştı. O sırada Çırağanın karşısında demirli duran Mes'udiye fırkateyninde bulunan Hasan Hüsnü paşa [sonradan bahriye nazırı olan Bozcaadalı Hasan paşa] Çırağan sarayı tarafından bağrışmalar işidildiğini nöbetçi zabıtından duyması üzerine hemen filikasına atlayup diğer gemilerdeki askerlerin de filikalara bindirilerek bunların *Âsâr-ı Nusret* vapuruna gönderilmelerini emretmiş ve kendisi de acele saraya doğru dümeni kırmıştı. Bu esnada saray tarafından atılan bazı kurşunlar filikaya gelmiş isede aldırış etmiyerek rıhtıma yanaşmış dışarı çıktığı sırada sonradan Sultan Murad'ın oğlu Salâhaddin Efendi olduğunu anladığı bir çocuk yanına gelerek kendisine "*aman beyefendi hakkımızda eskânınız nedir?*", diye sormuş ise de paşa kendisine cevap vermemiş ve o esnada İstanbul vapuru suvarisi gelip çocuğun şehzade Salâhaddin efendi olduğunu söylemiştir.

Hasan Hüsnü paşa, şehzadeden vukuatın sebebini sormuş, o da sarayı muhacirlerin basdıklarını ve kendisinin kaçtığını söyleyince Mesudiye suvarisi Mehmed Bey ile Selâhaddin efendiyi Mesudiye zırhlısına göndermiş ve kendisi de saraya girmiş ve o sırada oraya gelen Serkarin paşadan ne yolda hareket edeceğine dair talimat istemiş o da sahilin güzelce muhafazasıyla ağalar dairesi tarafında bulunmasını emir eylemiştir. Bunun üzerine Hasan Hüsnü paşa icabeden tertibatı almış ve donanmaya da lâzımgelen talimatı vermek üzere Mesudiye'ye avdet ettiği sırada Selâhaddin efendi "*pederim nerededir?*", diye sormuş o da "*pederinizin nerede olduğunu görmedim, Lâkin Yıldız Kasrı Hümâyununa gittiğini işittim*", demiştir. Filhakika yukarıda söylediğimiz gibi Sultan Murad, Yıldız'a aldırılmış ve bir müddet sonra hünkâr yaverlerinden birisi

doğu ve diğer kadın ve gözdeleleri de başka arabalarda bulundukları halde Çırağan sarayını Yıldız'a bağliyan köprüden geçilerek Şâle köşkününe nakledilmiştir. Jurnalda Malta köşkününe nakledildiği yazılı ise de ben metinde ikisini de gösterdim. Suâvinin vak'ası hakkında sayın üstadımız Bay SüleymanKâni İrteme gönderilip Akşam gazetesinde 371 sayılı tefrikada bahsedilen mektuptaki mütalea bu vesikalara nazaran doğru değildir.

gelerek Padişahın Salâhaddin efendiyi istediğini söylemesi üzerine şehzade filika ile sahile çıkarılıp Yıldıza gönderilmiştir¹.

Çırağan vak'ası esnasında Sultan Abdülhamid :

Ali Suâvi vak'ası esnasında Abdülhamidin vaziyetini ve Yıldız sarayında alınan tertibatı o sırada mabeyin müşiri bulunan İngiliz Sait Paşanın günü gününe tutulmuş hatıratından nakletmiş olan Bay İsmail Hâmi Danişmendin *Ali Suâvinin türkçülüğü* isimli eserinden alarak buraya aynen yazıyorum²; zaten bu hatıratın başka o vak'a esnasında Yıldız sarayındaki vaziyete dair elimizde başka malûmat da yoktur.

Suâvi hadisesi Abdülhamidin cülusunun 628 inci gününe yani 18 cemaziyelevvel 1295 ve rumî 8 mayıs 1294 (1877 milâdi mayıs) tarihine tesadûf etmiş olup ruznâme şeklinde olan hatıratda şöyle deniliyor :

“ Bugün zevalden evvelce ben ve Rusya sefarethanesi baş tercümanı birlikte huzur-ı şâhânede iken kurenadan Kâzım Bey bana eliyle gel deyu işaret ettiğinden huzurdan çıktım, orada bulunan tüfenkci başı Tahir ağa (Paşa) : “ *Çırağanda tüfenkler atılıyor*

¹ Gerek Hasan Hüsnü Paşanın ve gerek bahriye nazırı İbrahim paşanın saraya gelmeleri ilk anda bunların da Suâvi vakasında medhalleri olduğu zannını vermiş ve bundan dolayı ifadeleri alınmış ise de kendilerinin bu hâdisede alâkaları olmadığı Meclis-i vükelâ mazbatasında zikredilen tahkikat neticesinde anlaşılmıştır. Bunlardan başka yine Meclis-i vükelâ mazbatasına göre Hafiye Nusret Paşa ile Mirahur Mustafa paşa ve Mesudiye suvarisi Mehmed Bey de aynı vakada Sultan Murat taraftarı olmak üzere itham edilmişlerse de ihbarın asılsız olduğu sabit olmuştur; fakat Filizten hanımın rivayetine göre Suâvi efendi, Sultan Murad'ı Çırağan sarayı önündeki Mesudiye zırhlısına götürecekmış. Suâvinin ölümüyle beraber onun birçok dosyaları ortadan kalkmasından veya zevcesi olan madam tarafından yakılmasından dolayı gerek bu ve gerek diğer planları anlaşılamamıştır.

² Sait Paşa, İzmit Mütessellimi Eginli Seyyid Mustafa ağanın oğlu olup mühendishaneden yetişmiş sonra kolağası iken İngiltereye gönderilip Edimburg üniversitesini birincilikle bitirmiş ve bundan dolayı İngiliz Sait Paşa diye şöhret bulmuştur. Fethi Paşaya damad olup Mithat Paşa ile beraber taifde boğulan Damad Mahmud Paşanın eniştesi idi. Damad Mahmud Paşanın, Abdülhamidin cülûsunu temin ettiği nüfuzlu devrinde anın vasıtası ile gerek bu ve gerek Sait Efendi (Şapur Sait Paşa) saraya intisabetmişlerdi. 1896 senesinde vefat etmiştir. Hatıratı son devir tarihimizi aydınlatacağı için her halde basılmalıdır.

kurşunlar buraya kadar geliyor dedi; bir hayli, müddet dinledim, işidemedim. Baş tercümanla kendi odama gelirken karın-i sâni Osman Bey fevkalâde bir telaş ile Efendimize doğru koşarken bu nedir diyerek döndüm birde baktım ki hazinedar hafız Behram ağa dahi koşarak :

"Efendim, Sultan Murad cülus ettirecekler, ahali sarnayı basmışlar, aman efendim başımızın çaresine bakalım,, diye bağırdı; Efendimiz derhal hareme gidip ben de kılıcı kuşanıp harem kapısı önüne gittim; sarayda nekadard bendegân var ise cümlesi müsellaht olarak bahçede telaş ile gezinmekte ve fakat hiç birşey yapamamakta idiler. Efendimiz dahi cum'alık üniformasını giymiş ve silahlanmış olup hayvanlar dahi hazırlanmış olmakla niyet-i Şâhâneleri, Sultan Murat muvaffak olmuş olaydı cümlemiz ile beraber Sultan Murada karşı gitmek idi.

Bu esnada saat ezanî beş olup bahçeye bir taburdan fazla asker gelmiş olmakla serkurena Nafiz Paşa kemal-i telaş ile askere doğru *"asker yok mu?,"* diye koşup gene geriye avdet edip yalnız bağırmakta ve telaşından başka hiç birşey yapmamakta olduğunu müşahade edince buna hiddet ettim ve :

"Böyle telâşla iş görülmez, siz buradan gidiniz,, diyerek kendüsünü defettim ve asla telaş etmeyerek taburdan bir bölük efrat ile yüzbaşıya : *Şimdi bölük ile gidip Çırağanın kara tarafını abluka et; ne dışarıdan içeriye ve nede içeriden dışarıya bir kimseye müsaade etme, yabancı olanı tutup buraya gönder, talimini virüp arş ettim. İkinci bölüğe dahi bu talimat ile deniz tarafının abluka olunmasını ve saraya girip çıkanların süngülenmesini tenbih eyledim ve bu bölüğe dahi arş kumandasını verdim. Dolmabahçede ve Topkapu sarayında ahali tecemmu eder ve İstanbul ahalisine bir telaş verir mütaleasile oralarda tecemmu edecek ahaliyi dağıtmak için Dolmabahçe ve Topkapu sarayına dahi birer bölük asker gönderdim ve denizde karakol gezmek için filikalar ve sandallar ile istimbotların Çırağan pişgâhına serfan gönderilmesi zımında daire-i bahriyeye dahi yaverler irsal ettim ve bu tedabirden başka Yıldız bahçesinde bir tabur ve kapılarına birer bölük asker ikame olunmasını tertip edip gene bahçe kapusunda Efendimizin yanına gittim; Efendimiz :*

"Sait Paşa buradan, yanımdan ayrılma. Tertibâtını buradan icra et,, emrini verdiler.

Çırağan sarayına Beşiktaş karakolundan Hasan Paşa, asakir-i zabtiye ile girüp içeriye duhul etmiş olan fesedeyi urmuş ve yaralamış olduğundan bu fesadın önü saat yedide alındı; bu işte Hasan Paşa güzel hizmet etti.

Sarayda tutulup Yıldıza celp olunan muhacirlerden anlaşıldığına göre bu fesada kıyam edenlerin ekserisi Filibe muhacirlerinden olup Ali Suâvi reisleri olduğu halde bir gün evvel Balkana asker gönderileceğinden yarın saat üçte Tophanede toplanup oradan silahlarınızı alacaksınız diyerek¹ bir ihtiyar muhacir ve Çerkes kıyafetinde adam vasıtasıyla muhacirin-i merkumeye tebliğ ettirmiş olmağla Çırağanın, Paşa dairesi kapusunda bir kaç yüz muhacir tecemmu idüp karakolun silâhını alıp anı cerh ile bağçeye duhul ettikten sonra deniz tarafında bulunan köşkün camlarını şikest ederek saraya dahil olmuşlar.

Suâvi, Murad efendi hazretlerinin² kolundan tutup :

"Aman efendimiz gel bizi moskoflardan halâs et."

diyerek gûya cûlus ettirmek niyyet-i fâside ve eblehânesiyle avanesiyle beraber dışarıya çıkarmağa çalışır iken berveç-i meşruh içeriye dahil olan asakir-i zabtiye tarafından mukabele olunarak yirmi üç kadar adam fevt olduğu gibi on beşten mütecaviz adam yaralı olarak bakisi derdest edilmiştir; Ali Suâvi ile ihtiyar muhacir dahi telef olanların meyanındadır; bu ef'âli fecianın Suâviden başka mürettepleri olup olmadığını zahire ihraç etmek için Yıldız saray-ı hümayununda bir istintak komisyonu teşkil olundu.

Bu hadise esnasında Abdülhamidin ne derece telâş ettiğini söylemeğe hacet yoktur.

Ali Suâvi vakasının ertesi günkü gazetelerde hükûmet kendi istediği tarzda resmî bir ilân neşriyle üstü örtülü olarak vakayı aşağıdaki şekilde İstanbul halkına bildirmiştir :

"Ötedenberi şer ve mefsedetle me'luf ve nice habâset ve devlet ve millete ihaneti halkça dahi meşhut ve maruf olan Ali Suâvi

¹ Eğinli Sait Paşa merhumun bu kaydı, istintak edilmiş olan bazı muhacirlerin ifadelerinde de görülmektedir. Filhakika bunlardan bir kısmı o gün Tophaneye gitmişler ve sonra Çırağana gelmişlerdir.

² Abdülhamid, kardeşi Sultan Muradın hükümdarlığını söylemek ve söyletmek istemediğinden kendisine Murad efendi derdi. Bundan dolayı Sait Paşa merhum hatıratında ihtiyata riayet mecburiyetinde kalmıştır.

nam şahs minelkadim caygir-i zamir-i habâset semiri olan mefsedeti¹ fiile getürmek niyyet-i sahiyfesıyla mâh-ı halin on sekizinci işbu pazartesi günû sabahleyin saat dört raddelerinde nik-ü-bedi temyize muktedir olmayan bir takım sebûk-magzanı hakikat-i maddeden kat'a haberdar etmiyerek Çırağan sarayı pişgâhına toplatup bir mikdarı dahil-i sarayı-ı hümayuna fûrceyâb-ı duhul olmuş ve maazallahü teâlâ bir fesad koparmak teşebbüsünde bulunmuş ise de lehülhamd-ü velmin ne serian ittihaz olunan tedabir semeresiyle cemiyetleri derhal tarûmar edilmiş ve müellif-i fesat olan Suâvinin esnây-ı arbedede telef olarak levs-i vücudı sahife-i hestiden mündefi ve zâil olmuş ve önayak olan erbab-ı fesat bir şîrzeme-i kalile olup bunlardan lâzım gelenler elde bulunmasıyla ve işbu cemiyet-i fesadiyenin diğer şua-bat ve teferruatı olmamasıyla sâye-i emniyyet vâye-i hazret-i pâdişahide halkça muhill-i emn-ü-âsagiş bir hal bulunmamıştır ve merkû-mundan derdest edilenlerin derhal istintak ve muhakemelerinin icrasıyla haklarında şer'an ve kanûnen terettüp edecek mücazâtın icrası emr-ü-ferman-ı adalet beyan-ı cenâb-ı hilâfetpenâhi muktezây-ı âlisinden olarak icabının icrasına müsareat olunmuştur.

19 Cemaziyelâhire sene 1295

Suâvi vakasının hakikati anlaşıluncaya kadar İstanbul halkı epey heyecan geçirmiş, Rusların İstanbula girdikleri zan olunmuş ve bilhassa İstanbul kısmı bu yüzden oldukça çalkanmış, büyük çarşı Gata ve Mahmud Paşa başındaki dükkânlar kapanmıştı².

Suâvi vakasını mûtaakıp bu vakanın mahiyetini tetkik etmek üzere Başkâtip Sait Paşa'nın riyaseti altında Mehmed Rauf, Ahmed Besim, Ali, Münif, Osman Reşat, sabık İşkodra valisi Mustafa ve zabtiye nazırı Mehmed Paşa'lardan mürekkep bir komisyon teşkil edilerek bunlar Yıldız'da büyük bir çadır altında toplanıp iş görmüşlerdir³.

¹ Resmî ilândaki (Minelkadim caygir-i habaset semiri olan mefsedet) den maksat Sultan Murad'ı tekrar saltanata geçirmek istemesine işarettir.

² Basiret gazetesi, numara 3446 ve Tercemân-ı Şark numara 42.

³ Sait Paşa'nın riyasetindeki komisyonun fezlekesi; fakat Tercemân-ı Şark No. 47, s. 2 ve İstanbula yarım asırlık vekayi-i mühimme s. 60 da bu isimler başkadır. Bu iki eserde Sait Paşa'nın riyasetindeki bu komisyonda Mahmud Celâlettin, Namık, Mustafa, Rauf Paşa'ların bulundukları yazılıyor ise de suretini vesikalar arasına kaydettiğim fezlekede komisyonun, metinde gösterilen zevattan mürekkep olduğu görülüyor:

Ali Suâvi'nin teşkil ettiği cemiyette fâal rol oynayan bellibaşlı azalarından Arnavut Salih, Hacı Ahmed ve Molla Mustafa vak'a esnasında kendisiyle beraber öldürüldüklerinden ve Suâvinin yalısındaki defter ve vesikalar da aralarındaki parola mucibince zevcesi olan madam tarafından yakılıp imha edildiğinden dolayı gerek burada ve gerek Suâvinin validesinin evlerinde yapılan araştırmalardan bir netice hasıl olmamış¹, bu cemiyette hükümet adamlarından kimlerin mevcut oldukları anlaşılamamıştır; fakat Suâvinin Üsküdar'daki yalısında onunla birlikte oturmuş olan Filibeli Ahmed Paşa damadı Hafız Nuri Bey ve Uzuncaâbâd Hasköylü Hacı Mehmed ile Hafız Ali'nin ifadeleri alınarak bunların evlerinde taharriyat yapılmış ise de birşey elde edilememiştir.

Hafız Nuri'nin ifadesinden, İzzet Paşazade Süleyman Bey² ile Bağdatlı Süleyman Bey³ ve, gerek bizzat ve gerek zevcesi vasıtasıyla Sultan Murad'a mensup olan Üsküdarlı Nuri Beğlerin Suâvi cemiyetine mensup oldukları anlaşılmıştır; bundan başka Hafız Nuri'nin kayın pederi Filibeli Ahmed Paşa da cemiyete dahil ise de vak'ada fâal rol almamıştır.

Yukarılarda bilhassa söyledığımız veçhile İzzet Paşazade ve Bağdatlı Süleyman Beğlerle Üsküdarlı Nuri Bey birgün Suâvinin yalısında görüşürlerken Çırağan sarayına inen lâğımın kapatılması üzerine yeni bir lâğım açılmasının maksatlarını kolaylaştıracağından bahsetmişler ve hâdiseden birkaç gün evvel Suâvi Efendi, Çırağana mensup olan Üsküdarlı Nuri Bey⁴ vasıtasıyla

¹ Rivayete göre Suâvi, vak'a günü Çırağana hareket ederken İngiliz olan karısına sarayı, yalıdan kontrol etmesini ve şayet bir baskına uğrayıp saray ve rihtimin karıştığını görececek olursa bütün evrakı derhal yakmasını söylemiş ve sarayı dürbünle kontrol eden zevcesi de anın dediği gibi hareket etmiştir. Ölümünden sonra Suâvinin cebinde bazı isimleri havi küçük bir defterden başka bir şey bulunmamıştır.

² Bu Süleyman Beğ'in babası olan İzzet Paşa vaka esnasında Serasker idi; hadiseyi müteakip azledilmiştir.

³ Bağdatlı Süleyman Bey, gözlüklü ve şişmanca bir zat olup babasının adı Talib dir. Basra mutasarrıflığında bulunmuş ve infisalini müteakip İstanbula gelmiş ve epey müddet açıkta kalmıştı. Süleyman bey Bağdad'daki kölmenlere mensub ve Aslen Gürcü olup merhum Sadr-ı âzam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşanın babasıdır.

⁴ Üsküdarlı Nuri Bey Sultan Murat mensuplarından olup evkaf varidat idaresi kâtiplerinden iken o, tarihte açıkta bulunuyordu (sureti vesikalar arasında bulunan Sait Paşa riyasetindeki komsiyon fezlekesi).

Sultan Murad'a mektup gönderip cevabını almıştır. Suâvi, mektubunda Sultan Murad'ın tahta çıkarılmasını teshil için İngiliz Hükümetinin yardımının lüzumundan bahsetmiş ve Sultan Murad da (*hâl-i hazır hakkında ibarât-ı âvam pesendânevi hâvi*) cevap yazmış ve bu mektup Suâvinin faaliyetinde âmil olmuştur.

Cemiyete dahil olan Uzuncaâbâd Hasköylü Hacı Mehmed ile Hafız Ali ise hadiseden bir gün evvel Hafız Nuri vasıtasıyla evvelden tanımadıkları Suâvinin yalısına götürülmüş, Suâvi, Sultan Murad'ı senâ ederek Rus muharebesindeki mağlubiyetin Murad'ın saltanatına iadesiyle telâfisi kabil olacağı yolunda beyanatta bulunmuştur; bunlar hadisede bulunmamakla beraber keyfiyeti hükümete haber vermemekle suçlu olduklarını söylemişlerdir. Ali Suâvi ile görüşen iki Süleyman bey, istinaf mahkemesi başkâtibi Esat Bey ile birlikte vak'a günü Beşiktaş taraflarında görünmüşler ve Üsküdarlı Nuri Beğin'de o tarafa geçtiği sabit olmuş ve hepsi tevkif olunarak Yıldız ve Zaptiye kapısında istintak edildikten sonra Bâb-ı seraskeride teşkil edilen divan-ı harbe verilmişlerdir; mahkeme reisi *Alyanak Mustafa Paşa* olup aza olarak bir hayli askerî ve sivil rical vardı ¹.

Aşağıda sureti yazılan 21 mayıs 1294 rumî ve 1295 cemaziyelahir ibtidasında Mustafa Paşa riyasetindeki divan-ı harp mazbatasına göre ² vak'ada birinci derecede alâkası görülen hafız

¹ *İstanbulda yarım asırlık vekayi-i mühimme* s. 63. Divan-ı harp âzâları Ahmed Vâhip, Reşit, Hakkı, Mehmed Raşid, Mahmud Hüdayi, Mustafa Hilmi isimlerindeki zevattı.

² Sadr-ı âzam Mütareim Rüşdü Paşa Suâvi vakası istintak evrakile mazbatasının takdim edildiğine dair 27 cemaziyelevvel 95 tarihiyle Mabeyn-i Hümâyuna göndermiş olduğu âriza ile cevabı; Mabeyn başkâtibine tezkire:

Atûfetlû efendim hazretleri:

Suâvi mel'ununun eser-i mefsedeti olarak zuhur iden vâk'a-i mâlûmeye te-âlluku haber verilen eşhasın istintakı zımında bâ irâde-i seniyye-i Cenâb-ı mülûkâne teşkil olunmuş olan komisyonun olbabda tetkikat ve tahkikatını mutazamin itâ ettiği mazbata ile beraber bulunan istintak evrakı takdim olunmuş olmağla her halde emr-û fermân hazret-i menleh-ül-emrindir. 27 C. sene 95.

Mehmed Rüşdü

Bu ârizaya Mâbeyn başkâtibinin cevabı:

Mârûz-ı çâker-i keminelidir ki:

İşbu tezkire-i samîye-i vekâletpenahilerile mazbata-i mâruza manzûr-ı âlî-i hazret-i hilâfetpenâhi buyrulmuş ve eşhas-ı merkumenin bâb-ı vâlây-i serâskeride mün'akid divan-ı harp huzurunda serîan muhakemat-ı lâzimesinin icrasıyle hakla-

Nurinin idamına ¹ ve Filibeli Ahmed Paşa, Hafız Ali ve Hacı Mehmed vak'ada bulunmayıp bir kere cemiyet-i hafiyyede bulunmalarına mebni Ahmed Paşanın Kütahyaya, Hafız Alinin Ankaraya ve Hacı Mehmedin Kastamoniye müebbeden sürgün edilmelerine ve Üsküdarlı Nuri Bey ile İzzet paşazade Süleyman ve Bağdatlı Süleyman beğlerin Suâvi ile temaslarına ve hadise günü Çırağan civarında dolaşmalarına mebni bunlardan Nuri Beğin Rodosta ve İzzet paşazade ile Bağdatlı Süleyman beğlerin üçer sene Sakız adasında kürek cezasıyla hapis edilmelerine karar verilmiş ² ve Esat Efendi de boşboğazlığına mebni ³ üç ay hapse mahkûm edilmişlerdi

Yine bu hadise münasebetiyle vakadan bir gün evvel Suâvi'nin gönderdiği mektubu gazetesiyle neşreden Basiret gazetesi sahibi Ali Efendinin gazetesinin kapatılarak yirmi beş lira cezay-i nakdi alınmasına karar verilmiş ve kendisi de Kudüse sürgün edilmiştir ⁴.

Mahkûmlardan Pazarcıklı Molla Hasan ibn-i kara Mehmed beş seneye mahkûm olmuş ise de Bâb-ı seraskeriden firar etmiş ve Pazarcıklı Ahmed on seneye mahkûm edilmiş fakat ağır hasta olduğundan sürgüne yollanmamıştır. Bunlardan başka Filibeli Şevki

rında verilecek hükm-i kat'inin yarın akşama kadar behemehal huzûr-ı mâ'delet mevfûr-ı hazret-i padişahîye arz olanması hususuna irade-i seniyye-i mülûkâna müteallik ve şerefsadur buyrulduğundan mazbata-i mezkûre ile evrak-ı istintakiyye tobrası saavb-ı âli-i asafanelerine iade kılınmış olmağla emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir. Selh-i ca sene 95.

Filhakika mabeyin tezkiresindeki işaret üzerine divan-ı harp cemaziyelâhırın birinci günü yâni bir gün sonra kararını vermiş ve metinde yazıldığı üzere cezaları tayin ile arz eylemiştir,

¹ Hafız Nuri sonradan idama bedel müebbed kalebendlige mahkûm edilip Akâya gönderilmiştir.

² Cemaziyelâhır (sene 1295) tarihli mahkeme fezlekesi. (sureti vesikalar arasındadır).

³ Gerek Ali Suâvi vak'asında ve gerek bundan az sonra keşfedilen *Kuleanti-Aziz bey* komitasında alâkası görülen bu Esat efendi, Çırağan vak'asından birkaç gün evvel Mekteb-i Harbiye hocalarından Kolağası Seyyit efendiye Yıldız sarayı civarındaki muhafız askerin bugünlerde mezkûr saraya girecek olan yirmi, otuz bin muhacirin arzusuna mani olamayacaklarını söylemiş ve jurnal ile arzedilen bu ifadeyi Seyyid efendi de tasdik etmişti.

⁴ *İstanbulda yarım asırlık vekayi-i mühimme* s. 67.

ve Filibeli Salihin dörder seneye ve diğer bir çoğu da üçer seneye¹ mahkûm edilip Sultan Muradın kilerci başısı Çankırılı Ali ve Aşçıbaşısı Bolulu Hasan ile Salâhaddin efendinin lalası Ali efendi ve Ahmed ağaların, aileleriyle birlikte memleketlerine sevk edilmelerine karar verilmiştir.

Çırağan vakasını müteakip İstanbuldaki muhacir, esnaf ve ahâli semt Belediye daireleri marifetiyle mazbatalar tertip ederek hadiseden dolayı teessürlerini arz ve bu münasebetle Padişaha sadakatlerini teyit eylemişlerdir. Birbirinin aynı olan bu mazbatalardan bir tanesinin fotoğrafisiyle muhacir ve esnafın diğer bir mazbatasının fotoğrafisini makalenin sonuna koydum.

* * *

Suâvi vakası bir takım paşalar aleyhinde Abdülhamide curnaller yağdırılmasını, hükûmet ve sarayda bazı değişiklikler yapılmasını mucip olmuştu; bu sırada başvekil unvaniyle hükûmet reisi bulunan *Sadık Paşa* hâdiseyi duyar duymaz hemen saraya koşmuş, *Mirât-ı hakikat*'in yazdığına göre padişahı temin için "*artık Sultan Muradın çaresine bakmalıdır.*" sözleriyle sadakatini göstermek istemiş, fakat bu söz vehham olan Abdülhamidi korkuttuğundan Sadık Paşa hakkındaki emniyet münselip olmuştu; bundan başka Padişaha kurenadan Nişli Mahmud imzasıyla verilen bir Jurnal ile² bu vakanın vükelâ tarafından tertip edildiği bildirilmiş oldu-

¹ Filibeli İsmail oğlu Eyyup, Filibeli eskici Mustafa, Kayserili Abdurrahman, Pazarcıklı Emin oğlu Mehmed, Filibeli Mehmed oğlu Mustafa, Molla Ali, Hafız Nazif, Hasköylü Mestan oğlu Emin, Filibeli Mehmed, Edirneli Hüseyin oğlu Rıza Filibeli Hasan, Pazarcıklı Âdem, Filibeli İbrahim oğlu Emin, Pazarcıklı Rifat, Hasköylü Hasan, Filibeli Mehmed, Pazarcıklı Hasan, Pazarcıklı Şerif, Filibeli Hacı Mehmed bin Zührap, topal Hayri, Raşid bin Şerif, Ali bin Hüseyin, Pazarcıklı Hüseyin, Hasan bin Mehmed, Mustafa bin Ali, Hasköylü Mehmed bin Emin, Hacı İsmail, Rasim bin Mehmed, Mehmed bin Ahmed, Zeynel bin Halil, Edirneli İbrahim bin Mehmed üçer sene kürek cezasına çarptırılmışlardır. Mahkûmlar arasında birde Mahkeme-i temyiz hukuk kısmı mukayyitlerinden Hakkı efendi isminde biri bulunup üç sene hapse mahkûm edilmiştir.

² Vak'adan beş gün sonra Abdülhamide verilen ve fotoğrafisi makalenin sonuna vesikalar arasına konan Nişli Mahmud ismindeki hafiye'nin jurnalı aynen şöyledir :

Hazûr-ı hazret-i tacdarilerine

Mârûz-ı abd-i memlûkleridir ;

Genâb-ı hak efendimiz hazretlerini ilâveymilkıyam saltanat-ı seniggelerinde

ğundan Abdülhamid huzuruna kabul ettiği Başvekil Paşanın bu husustaki mütaleasını sormuş o da kendilerini temize çıkarmak üzere "*vükelâ yapsa böylemi olurdu?*", sözünü ağzından kaçırdığından bu sözden mana çıkaran padişah, Çırağan baskınından yedi gün sonra yani 25 Cemaziyelevvel [1878 Mayıs 27] tarihinde Sadık Paşayı azil ve Cezayir-i Bahr-isefid valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırmıştır¹. Sadık paşanın yerine Başvekil

kemâl-i selâmet ve emniyetle dâim ve ber karar buyursun. Geçen pazartesi günkü vak'a-i müellemi ne fikirlere ve ne kuvvetlere müsteniden zuhura geldiğini ve bundan sonra ne gibi tasavvurların icrasına teşebbüsât-ı mel'ûnânede bulunulacağını ve bunlar kimlerden ibaret bulunduğunu aldığım bazı malûmat ve gördüğüm bazı haller üzerine ancak Huzur-ı Âli-i Hazret-i adaletperverilerinde min-gayr-i haddin arz etmeğe sevk-ı sadakatle arzu ediyorum, her halde Ferman Padişah-ı Dindar ve Şehinşah-ı Tâcdar efendimiz hazretlerindir. 13 Mayıs sene 94

Nişli Mahmud

Tafsîlât-ı malûmat-ı çâkerânemi huzur-ı Âli-i hazret-i cihandarilerinde şifâhen arz etmek üzere bundan sonra melunlara lâgik olan bâzı teşebbüsât efkârında bulunanlardan birincisi reis-i vükelâ Sadık Paşa, ikincisi İzzet Paşa, üçüncüsü Başvekil-i sabık Ahmed Vefik Paşa dördüncüsü Bağdad vali-i sabık Akif Paşa ile askeriden iki Müşir ki bunların isimlerini kulunuza haber veren söylememiştir; bunlar efkâr ve tasavvurlarını malûm Mithat Paşanın damadı olup geçen salı günü Londraya giden Refik beyle Mithat Paşaya beyan etmek üzere söylemişlerdir; işte kulunuz dahi bu Refik beye yakın birinin ifadesi ve gidişin renk ve revîşi üzerine bazı delâil-i muknia serdiyle ve vak'a-i müteallime-i makduhanın istinatgâhiyle beraber fakat huzur-ı Âli-i hazret-i şahânelerinde arz etmeğe cesaret edebilirim, her halde emr-ü-ferman metbû-i müfehham pâdişahım efendim hazretlerindir.

Bende Mahmud

Nişli Mahmud'un bu jurnalından sonra vereceği izahatı dinlemek üzere Abdülhamid kendisini sadr-i âzam Safvet paşa da huzurda bulunduğu sırada yanına çağırıp dinlemiş. Nişli Mahmudun sözlerine Safvet paşa itiraz etmemiştir. Bu hafiye, padişahın huzurunda şifâhen söylediğini tahriren beyan etmek suretiyle 11 Muharrem sene 96 ve 24 Birineikânun sene 94 tarihli ikinci bir jurnal daha vererek bunda da bir takım paşalarla Mithat paşayı Abdülhamid aleyhinde çalışmakla ihtam etmiştir. Bu jurnalının sureti ve fotoğrafı son kısımlardadır.

¹ *Esvât-ı Sudur (Mehmed Memduh paşa) s. 34 ve Mirât-ı hakikat c. 3 s. 140* Memduh Paşayı teyiden Basiretci Ali efendi şöyle yazıyor: «Ali Suâvi vak'ası birçok hânâmın söndürülmesi ile neticelendiği esnada sadr-ı âzam bulunan Sadık Paşa'yı birgün Padişah yaver-i mahsus ile mabeyne dâvet ve huzura kabul ile kendisine, vak'adan haberiniz yokmu idi? deyu istizahına cevaben «Efendim malûmatım olsa idi böylemi olurdu?» demesi her sözü su'-i tefsir eden Abdülhamid'i hiddetlendirmişti» (*İstanbulda yarım asırlık vekayi-i mühimme s. 67*)

tâbiri yerine Sadr-ı âzam unvaniyle Mütercim Mehmed Rüştü Paşa Sadr-ı âzam olmuştur. Bundan başka oğlu Süleyman Beğin Suâvi ile çalışmasından dolayı serasker İzzet paşa hakkında da şüphe uyanup o ve Bahriye Nazırı Moralı İbrahim Paşa da aynı suretle azledilmişlerdir. Gene bu hadiseden az zaman sonra mabeyn müşiri İngiliz Sait paşa da hizmetten affolunup yerine hassa müşiri Osman paşa tayin edilmiştir.

Temadi eden jurnallar üzerine Abdülhamidin vehmi arttığından ve Sadık paşanın yerine getirilen sadr-ı âzam Mütercim Rüştü paşa daha evvel iki ^{الحال} hal vakasında bulunup her nasılsa bu defa hükümet reisliğine gelmiş olduğundan Padişah üzerinde yapılan tesirle o da tâyininden bir hafta sonra azlolunup Safvet paşa sadr-ı âzam olmuştur.

* * *

Suâvî cemiyetinin devlet adamlarından kimlerden müteşekkil olduğu iyice anlaşılamamış, defter ve vesikaların imhasiyle bu cihet kapalı kalmıştır. Ali Suavi gibi münevver ve vaziyeti iyice müdrik bir adamın böyle üç, beşyüz muhacirle saltanat, değişikliği yapılamayacağını bileceği pek tabiidir; bu işte askeri bir kuvvet elde edilemedikçe teşebbüsün muvaffakiyetle bitmesine de imkân olmadığı malûmdur. Basiretçi Ali efendi Taş Kışladaki askerin elde edildiğini beyan etmiş olduğundan Suâvi'nin her halde ihtiyatlı hareket ettiği anlaşılıyorsa da katî bir hüküm verilemiyor; fakat basiretçi Ali efendinin risalesinde¹ Suâvi vakası dolayısıyla muhakemesi icra edilen beşinci Murad mensuplarından bir zatın verdiği ifade nazar-ı dikkati celb ettiğinden mahkeme reisinin o zata sorduğu sual ile anın vermiş olduğu cevabı aynen yazıyorum:

Mahkeme reisinin suali :

Beyefendi, itiraf ve ikrarınız veçhile haberdar olduğunuz bu vak'ayı vukuundan evvel hükûmete ihbar ile ibrâz-ı sadakat etmiş ve buna mûkâfâten mesanid-i âliyeği ihraz eylemiş olsanız daha güzel olmaz mı idi ?

Maznûnun cevabı :

Evet ikrar ve itiraf ederim ki bu meselenin zuhur edeceğinden haberdar idim; hatta Ali Suâvi efendinin böyle mühim bir işi

¹ İstanbulda garım asırlık vekayi-i mühimme s. 65.

dört buçuk muhacirle görmek mümkün olmadığını bilerek bir çok rical ve erkân-ı askeriyge ile görüşüp ittifak etmiş olduklarını ve kuvvetli bir fırka teşkil eylemiş bulunduğunu da biliyordum; belki huzzar arasında müşarünileyh ile akd-i ittifak etmiş zevat vardır; böyle mükemmel bir tertibatın bir vakit yanlışlığından dolayı neticesiz kalacağını ümit etmek keramete mütevakkıf idi. Binâenaleyh velinimetinin menfaatine muvafık olan bir şeyi ihbar ederek hiyanet etmiş olmağı erbâb-ı nâmus nasıl irtikâp eder?

Bu zat idama bedel müebbed kürek cezasıyla mahkûm olarak menfasında vefat etmiştir. Bunun ya Hafız Nuri veya Hafız Nuri beylerden birisi olması lâzım geliyor: Üsküdarlı Nuri Bey Kileantı-Aziz bey komitesine de dahil olup yukarıda kaydettiğimiz gibi kendi ve ailesi vasıtasıyla Sultan Murada mensub idi ve iki cemiyete de mensup olmasından dolayı cezası altı sene olmuştur.

Bu vakit yanlışlığının neden ileri geldiği anlaşılamamış, hadiseye iştirâki temin edilen Taş kışla askerleri bunun aksine hareket etmişlerdir. Bu mütalealar ve Nişli Mahmudun verdiği jurnallardaki vükelânın ve bazı paşaların cemiyetle alâkaları kaydı gözönüne alınacak olursa Çırağan vakasının yalnız muhacirlerle yapılmak istenilmediğini ve vakit yanlışlığının bu neticeyi verdiğini kabul etmek yanlış olmaz.

Kırk yaşında iken bu suretle vefat etmiş olan Ali Suâvi'nin cesedi Yıldız camii yanındaki kabristana defnedilmiş, fakat az zaman sonra bu mezarlıktan eser kalmamıştır (Saray ve Bâb-ı Âlinin İcüyü = S. K. İrtem, Akşam gazetesi, Tefrika No. 364).

ÇIRAĞAN SARAYI VAK'ASINA DAİR BAZI VESİKALAR

I

Ali Suâvi vak'asını müteakip Yıldızda başkâtip Sait Paşa'nın riyasetinde toplanan heyetin icabeden tahkikatı yaptıktan sonra tertip etmiş oldukları 18 mayıs 94 « 30 mayıs 1878 » tarihli aşağıdaki fezleke sureti. vak'a müsebbiblerini muhakeme için teşkil edilen idare-i örfiye divan-ı harbine verilmiştir.

İşbu şehr-i cemaziyelevvelin on yedinci pazartesi günü¹ saat dört buçuk raddelerinde *Ali Suâvi*, muhacirinden bir hayli eşhas

¹ Bu vak'a pazartesi günü olmuştur; o gün cemaziyelevvelin on sekizinci gündür. Bu arabî ayının başı milâdi mayısın üçüncü cüma günü olduğuna göre

ile muhtelif tariklerden Çırağan sahilsarâyı civarında olan Mecidiye camii önüne gidip orada tecemmu ettikten sonra sarây-ı mezkûrun Paşa dairesi ile Serdap köşkû'nün önüne gidip bunların bir kısmı asakir-i nizamiye ve zabtiyeden mevcut olan üç nefer nöbetcinin üzerlerine hücum ve tüfenk ve kasaturalarını ahz'ile kendülerini cerh eyledikten sonra saltanat kapusuna nâzır merdiven başında bulunan pencerelerin camlarını şikest ve harem dairesine dühul iderek Sultan Murat hazretlerini divan mahalline getürdükleri esnada asakir-i şâhane yetişerek Ali Suâvî ile padaşlarından bir takımı itlaf ve bir miktarı cerh edilip on iki neferi dahi tutulmuş ve bu babda lâzım gelen tetkikatın icrası taraf-ı âcizane-mize havale buyrulmuş olduğundan müteallık buyrulan irade-i seniyye üzerine ibtida Yıldız kasr-ı hümayununda ve muahharan bab-ı seraskeride ictimâ olunarak en evvel vak'anın suret-i hudûsı tetkik olundukta taraf-ı hazret-i şehriyariden Çırağan sarayına memur Dilâver ağa, eşhas-ı merkumenin ictimanını müteakip keyfiyeti saray-ı hümayun civarında talim mahallinde bulunan asakir-i şâhâne zabıtine ihbar etmesiyle zabıt-i mûmaileyh altı neferle gelip yetişmiş ve anlar gelinceye kadar Ali Suâvî ile refikleri harem kapısını kırıp içeriye girerek Sultan Murat hazretlerini çıkarıp merhum Ali Suâvî bir taraftan Yaşa Sultan Murat sadalarıyle müşarünileyhi alkışlamakta ve diğer taraftan dahi sair refiklerini alkışlar etmeğe teşvik ve müşarünileyh ile birlikte çıkan ve bu hâdiseden maksat ne olduğunu sual etmekte olan cevâriye teşebbüsleri müşarünileyhin lehine olduğunu istintaknamelerde tafsili mazbut bazı kelimât-ı müşevvika ile beyan itmekte olduğu sırada Dilâver ağanın reyî üzerine neferat-ı mevcude süngü davranarak eşhâs-ı merkumenin divan mahallinden harice çıkmamaları için kapıyı tutmuş ve müteakiben dahi gönderilen habere mebni miktarı kâfi asakir-i nizamiye ve Beşiktaş zabıta memuru Hasan Paşa sahabetiyle bir miktar neferat-ı zabtiye yetişerek ibtida Ali Suâviyi mummaileyh Hasan Paşa, elindeki sopa ile tepelemiş, Dilâver ağanın reyî üzerine asakir-i şâhâne tarafından dahi silaha davranılarak eşhâs-ı merkumenin on altı neferi itlaf ve on üçü cerh edilmiş olduğu ifadât-ı vâkıadan anlaşıldı.

ay on sekizdir. O tarihteki gazeteler de vak'ayı Cemaziyelevvelin on sekizinci ve rumî mayısın sekizinci pazartesi gösterdiklerinden Fezlekedeki arabi tarih bir gün evveldir.

Bu işde en ziyade aranılacak mesele bu cemiyet-i fesadiyyenin suret-i tesisini ve maksadın neden ibaret olduğunu istiknah etmek olduğu halde cemiyet-i mezkûreye riyaset eden Ali Suâvi ile es-nây-i vak'ada en ziyade fesat ve mukavemete sây eyledikleri haber verilen Arnavut Salih ve Hacı Ahmed ve Molla Mustafa hadise esnasında vurulup telef edilmiş ve elde edilen on iki kişi dahi aceze-i muhacirinden olup siyak-ı ifadelerine nazaran kendüleri mütecasir oldukları cinayetin mahiyet ve netayic-i muzırresini takdir ve idrâk eder takımdan olmayıp Ali Suâvinin bazı neşriyat-ı mübhemesine ve igfalatına kapılarak bu cemiyetde bulunmuş olduklarından cemiyet-i mezkûrenin suret-i teşekkülü ve mekasıdı hakkında aranılan malûmata malik olamamalarıyla merhum Ali Suâvi ile bir hayli müddetdenberi ülfet ve refakâti olup iki aydan beru dahi Üsküdar'da istıfcar ettiği yalıda birlikte oturmuş olan Filibe vücuhundan Ahmed Paşa damadı *Hafız Nuri* ile Uzunca-âbâd Hasköylü *Hacı Mehmed* ve *Hafız Ali*'nin ifadatından başka tahkikatın tevsî ve teshiline medar olacak bir me'haz bulunamadı.

Anlardan *Hafız Nuri* vakadan on beş gün mukaddem İzzet paşa zade Süleyman ve Bağdatlı diğer Süleyman beyler ile¹ evkaf varidat idaresi ketebe-i sabıkasından olup kendisinin Sultan Murad hazretlerine ve hareminin müşarünileyh hazretlerinin dâire-i dahiliyelerine mensubiyeti bulunduğu haber verilen *Üsküdarlı Nuri bey* Suâvinin hanesinde Çırağan sarayından mürur eden lağımın mukaddema kapatılmış olduğundan ve şimdi o civarda bir hane tedarikiyle yeniden bir lağım açılması maksatlarını teshil edeceğinden bahsettiklerini misafirlere kahve getirdiği esnada işitmiş ise de kendisi kahveyi verip çıktığından cereyan eden mükâlemenin nihayetine kadar yanlarında kalmamağla kararlarının neticesine muttali olamadığını ve fakat hadiseden bir kaç gün evvel Suâvinin kendisine vaki olan rivayet ve hikâyesinden merhumun *Üsküdarlı Nuri bey* vasıtasıyla Sultan Murad hazretlerine bir mektup gönderip cevabını dahi aldığını ve bu mektubun mealî sultan Murad için tasavvur ve temenni ettikleri halin² husulünü teshil edecek surette İngiltere hükûmetine gönderilmek üzere bir mek-

¹ Metinde söylediğimiz gibi biri, o zaman serasker bulunan İzzet Paşa'nın oğlu ve diğeri de Mahmud Şevket Paşa'nın babasıdır.

² Sultan Murad için tasavvur ve temenni edilen şey, anı tekrar hükümdar yapmak; komisyon bunu açıkça söylemek istememiştir.

tup talebini ve sultan Muradn tarafında gelen cevabın münderecatı dahi bazı ibarât-ı avâm pesendâne-yi hâvi¹ olup hatta Suâvinin muhacirinden bir takım adamları daire-i ittifakına idhal ve sultan Murad hazretleri hakkında bir daiye-i gayretkeşî istihsal etmesine ibarât-ı mezkûreyi neşretmesi sebep olduğunu ve fakat kendisi ne Suâvinin sultan Murad hazretlerine yazdığını söylediği ve ne de anların Londraya isal olunmak üzere ana gönderdiği mektupları görmeyip bunların meallerini Suâvinin kendisine vaki olan ifadesine göre nakletmekte bulunduğunu söylemiş ve merkumlardan *Hacı Mehmed* ve *Hafız Ali* dahi Suâvi ile sabıka-i muârefeleri olmadığı halde merkum Hafız Nurinin delâleti üzerine hadiseden bir gün evvel merkumun yalısına giderek Sultan Murad hazretlerinin medayihine ve muharebe-i hazırada vukua gelen mağlûbiyetin tamiri için müşarûnileyhin avdeti lüzumuna dair vaki olan sözleri ki istintaknâmelerinde² hikâye edilmiştir. Bunlarla kendilerini dahi fesadâtına teşrik etmek istemiş ise de işin gayr-ı meşrû ve vahim bir şey olduğunu bildiklerinden merkumun ifsadâtına teba'iyete razı olamıyarak hanesinden çıkıp gittiklerini ve fakat bu hali hükûmete haber vermemekte olan kusurlarını dahi bildiklerini beyan ederek başka türlü vukuf veya medhalleri olmadığını imân-ı galaz ile dermeyeran etmiş ve *Filibeli Ahmed paşa* dahi Suâvinin hanesine med'uvven bir kerre gittiğini ve merkum kendisinin cemi-yete dahil olmasına pek çok sâ'y eylemiş ise de muvafakat eylemediğini dermeyeran eylediği gibi Suâvinin yalısı ve ihtiyatan validesinin hanesi zabıta marifetiyle taharri ittirildikte bu fesada dair bir gûna evrak bulunamayup³ komisyona getirilen kâğıtların bir takımı kendisinin ve bir takımı hareminin zatlarına ait mükâtebat-ı âdiyeden ibaret görünmüş ve Hafız Nuri ile mumaileyh Süleyman ve Nuri beylerin hanelerinde bulunan evrakı dahi kezaîk zatlerine ait olup bu işe müteallik hiç bir şey zuhur etmemiştir.

Tetkiki lâzım olan mevaddın biri dahi sultan Murad hazretle-

¹ Yine komisyon Sultan Murad'ın saltanatını temennisini (ibarât-ı avâm pesendane) olarak tavsif eyliyerek üstü örtülü ibare kullanmıştır.

² Vesikalar arasında maalesef istintaknâmeler yoktur. Muhakeme esnasındaki ifadeler de mevcut değildir.

³ Metinde söylediğimiz gibi Suâvinin kendi yalısındaki vesikalar zeveesi tarafından imha edilmiştir. Suâvi'nin validesinin hayatta olduğu anlaşılıyor.

riyle müteallikatının maznun olan medhallerinin istiknâhı ve bu madde suret-i vâzihada tahakkuk etmese bile anı teyit edecek karâin ve emârat olduğu halde anların yegân yegân tetkiki ve hususâ müşarûnileyh hazretleriyle cemiyet-i mezkûre beyinde bazı vesait dahi olmak ihtimaline nazaran anların zâhire çıkarılması olduğundan bu yolda sarf-ı mesâî kılındı; Hafız Nurinin ifadesine nazaran vâsita-i muhabere Üsküdarlı Nuri bey olup fakat mumâileyh yalnız kendisinin müşarunileyh hazretlerine mensubiyet-i kadimesini ve haremının, dairelerine nisbet-i mahsusasını müterif ise de müşarûnileyh hazretlerinin inhilâından sonra münasebetlerinin devamına mahal ve imkân kalmadığını beyan etmiş ve vesatâtını inkârda musır bulunmuştur.

Bahriye Nazırı sabık devletlû *İbrahim Paşa* ile¹ *Nusret Paşa*² ve *Mirahur Mustafa Paşa*³ ve bahriye ümerasından *Seadetlu Hasan Paşa*⁴ hazaratiyle Mesudiye suvarisi izzetlû *Mehmed Bey* ve Sultan Murad hazretlerinin kahveci başılığından mütekait *İbrahim Efendi*⁵ haklarında vuku bulan bazı ihbarat üzerine celp ve istintak ve tahkikat-ı lâzime icra olunmuş ise de mebhûsanah olan maddeye bir gûna medhal ve malûmatları olduğuna dair serrişte alınamadı; bunlardan *İbrahim Paşa* hakkında vaki olan şüphe hadisenin zuhurunu mûtaakıp orada bulunması ve *Salâhattin Efendi* hazretlerini Mesudiye'ye gönderip zırhlıları dahi harekete müheyya bir halde tutması rivayetlerinden neş'et etmiş ise de müşarûnileyh, zırhlıların fayrab edilmesi mabeyn-i hümayun yaverlerinden *Kaymakam Ahmed Beğ*in telgrafiyle kendisine gelen emre ve muahharan dahi bizzat daire-i bahriyeye gelerek şifahen vaki olan tebliğine mebni olduğunu ve hâdisenin zuhurı ve yâverin tersaneye vurulmasıyla kendüsünün saraya gitmesi arasında hayli zaman geçüp aki-

¹ Morali *İbrahim Paşa* vak'a esnasında bahriye Nazırı idi; verilen bir jurnal üzerine hadiseyi müteakıp kendisinden şüphelenilerek hemen azledilmiştir.

² Deli *Nusret Paşa* diye meşhur olan zat olup kendisi bazı ricali jurnal ederken bu vak'ada kendisi de jurnal edilmiştir.

³ Abdülmecid zamanında ıstabl-ı âmire müdürü olmasından dolayı *Mirahur Mustafa Paşa* diye mâruf olan bu zat, vak'a esnasında hiç bir memuriyeti olmayıp bu sırada Çamlıcada Tophaneli oğlundaki bağında oturmakta idi.

⁴ Sonradan bahriye nazırı olan meşhur Bozcaadalı *Hasan Hüsnü Paşa*'dır.

⁵ Kahvecibaşı *İbrahim efendi Suâvi* vak'asından bir müddet sonra keşfedilen ve Sultan Murad hükümdar yapmak için çalışan *Kileanti-Aziz bey* komitesiyle alâkası olmasından dolayı altı sene müddetle Samsunda kalebend edilmiştir.

b-i vakiada orada mevcut bulunduğuna dair edilen rivayet makrun-ı hakikat olmadığını ve Salâhattin Efendi hazretlerinin Mesudiye'ye götürülmesi kendisinin saray-ı mezkûra duhulünden mukaddem idüğünü ve oraya vardıktan sonra yapacağı jurnala esas olacak malûmatı istihsal maksadiyle gemiye giderek ve müşarünileyhi görerek avdet eylediğini ve sefineye azimetinden evvel müşarünileyh Salâhattin Efendi hazretlerinin hatt-ı destiyle Sultan Murad hazretlerine gemiden yazdığı mektup kumandan paşa tarafından kendüsine gönderilmekle ve bu mektup rıhtım üzerinde iken gelmeğe oradan nezaret yaveri vasıtasıyla mabeyn-i hümayuna gönderdiğini söylemiş ve yaver Ahmed Beğ'in telgrafı komisyonca getirilerek müşarünileyhin ifadatına muvafık zuhur eylediği gibi Salâhattin efendi hazretleri mektubunun mabeyn-i hümayuna ısal olunduğunu ve müşarünileyh İbrahim Paşa'nın dahi yaverin daire-i bahriyeye vusûlünden sonra oraya gittiği Hasan Paşa ile Mesudiye suvarisinin ve istintaknamelerde isimleri muharrer yaverlerin tebligatiyle sabit olmuştur ve Salâhattin Efendi hazretlerinin ibtida bulundukları odanın penceresinden aşağı atıldığını söyledikleri ve muahharan dahi kurulan neredibanla dahi sarayın üst katındaki odaya çıktıkları Mesudiye suvarisi tarafından beyan olunup mezkûr nerediban dahi muahharen tersaneye götürüldüğünden getirilüp muayene olundukta jimnastik için istimal olunan alâttan olduğu anlaşılmış ve binaenaleyh bunun gemiden verilmiş olması ihtimali mündefi olmuştur.

Bağdatlı Süleyman Bey ile diğer *Süleyman Bey* biddefeat istintak ve muvacehe olundukları halde *Hafız Nuri*'nin aleyhlerinde vuku bulan ifadesini tekzibde ısrar ve Suâvî ile birkaç kerre ettikleri mülâkat adi bir ülfet yolunda olup şu fesadda kat'a medhal ve iştirakleri olmadığını tezkâr eyledikleri gibi hadisenin zuhuru günü bunlardan İzzet Paşazade Süleyman Beğ'in Beşiktaşta birleşmek üzere Üsküdarlı Nuri Beyle ayrı ayrı oraya gitmiş ve Bağdatlı Süleyman Beğ'in dahi mahkeme-i istinaf baş kâtibi olup Beşiktaşta hanesi olan Esat Efendi ile o taraflarda görünmüş olmaları nazarı dikkati calib olduğundan esbabı sual olundukta İzzet paşazade Süleyman Bey, Üsküdarlı Nuri Beyle Beşiktaşta gitmeği kararlaştırmaları berây-ı tenezzüh ihlamurda bulunmak maksadına ve Bağdatlı Süleyman Bey dahi sebep-i azimetini hadiseyi duyduğundan esbabını anlamak niyetine bina eylemiştir ve

Üsküdarlı Nuri Bey münferiden ve ahiren vaki olan istintakının cevabında, o gün Beşiktaş'a gitmesi Sultan Murat Hazretlerinin kurenay-ı sâbıkasından ve kendüsünün akrabasından olan Seyit Bey ile görüşmek için olduğunu beyan eylemekle mumaileyh Seyit Beğin dahi istintakı ve Nuri Beyle müvaceheleri derdest bulunmuştur.

Bağdadlı Süleyman Bey istintakı bittikten sonra kendüsünün sebili tahliye ve mükâfat vadolunduğu halde bazı malûmat-ı mühimmesi olup anı haber vereceğini ifade etmesi üzerine söylyeceğe sözler hakikat-i meseleyi istiknaha medar olacak şeyler ise bu istifade teahhur etmemek için mesuli is'af edileceği beyan olunmasıyle temhir ve ita ettiği varaka Londrada zat-ı şevketsimat-ı hazret-i Pâdişahi aleyhlerinde bazı su-i tasavvurat olduğuna dair bir takım mesmuat-ı gayr-i mâkuleyi hikâyeden ibaret olup mumaileyh Süleyman Bey dahi gene taht-ı tevkifte bulunmuştur.

Eşhas-ı merkumenin Sultan Murat Hazretlerinin harem daire-sine duhulleriyle müşarünileyhin dışarıya çıkmaları beyninde pek cüz'î bir zaman geçtiği ve kendüleri elbiselerini giymiş oldukları ve kılıc ve tüfenk ve tabanca ile müsella bulundukları halde çıktıkları görenlerin istintaknâmelerinde mazbut olan ifade-i müttehidelerinden anlaşıldığı gibi müşarünileyhin hademe-i mahsusasından eczacı Osman efendi ile kilerci başı Ali ağa ve aşçı başı Hüseyin ağa ve Lala Ali efendinin Ali Suâvi ile saraya giren diğer arkadaşlarına delalet edip bunları harem dairesine götürdükleri Dilaver ağa tarafından haber verilmiş ve merkumların işbu cemiyyet-i fesadiyyeyi bu suretle telâkki ettiklerine dair olan rivayetin ehemmiyeti derkâr bulunmuş ise de kendüleri defeatla vaki olan istintak ve müvacehelerinin her birinde adem-i medhallerini beyanda musır oldukları gibi bunlar geceleri müşarünileyhin dairelerinde nöbetle kaldıklarından hanelerine gidip geldiklerinde muhaberata vasıta olmaları ve bu işde zîmedhal olanlar var ise bunların evlerine gelmeleri ihtimalile buraları tetkik olunmak üzere haremleri ve çocukları daire-i istintaka getirilmiş ise de anların takrirlerinden dahi bir emare ve serrişte alınamamıştır.

Bir de yukarıda zikri sebkat eden kâtip Esat Efendinin bundan bir kaç gün evvel Mekteb-i harbiye hocalarından kolağası Seyit Efendiye Yıldız sarây-ı hümâyunu civarında muhafaza maksadiyle bulundurulmakta olan askerin bugünlerde sarây-ı mezkûre girecek

olan yirmi, otuz bin kadar muhacirinin matlab ve teşebbüsünü men'e kifayet edemiyeceği ve belki Sultan Abdülaziz hakkında vukubulan muamele kendüsünün teslih ve techiz ettiği asker vasıtasıyla olduğunu düşünmek lâzım geleceği yolunda bazı ifadâtı vukubulduğuna dair zabıta tarafından bir jurnal verilmiş ve mu-maileyh Seyid Efendi dahi celb ile sual olundukta Esat Efendinin kendüsünün şu surette ifadâtı vukubulduğunu ve hattâ bunu mülâkâta mazhariyet maksadiyle kendüsü hafiye memuruna haber vermiş olduğunu söylemiş ve Esat Efendinin müvacehesinde dahi tekrar etmiş ise de Esat Efendi istintaknâmesinde muharrer ifadat ve delâili frad ile bu misillü tefevvühatta bulunduğunu inkâr ve yalnız Seyid Efendi ile mülâkatını tasdik etmiştir.¹

Vak'adan birgün evvel yani pazar günü طع tab ve neşredilen Basiret gazetesinde Ali Suâvi imzasiyle münderic mübhem ve muhtasar bir mektup dahi ertesi günü icrası mukarrer olan vukuatı mübeyyin idüğü bâdelicraat anlaşılmasıyla şayan-ı dikkat görüldüğünden mezkûr gazete sahib-i imtiyazı Ali Efendi celb'ile istintakı icra edilmiş ve mezkûr mektup mündericatına nazaran Ali Suâvinin vak'ayı avenesine haber vermek emelile yazmış olduğunda şüphe kalmamış ise de mezkûr mektubun neşri böyle bir vak'a-i musammemenin ilânı maksadına mebni idüğüne veyahut mumaileyhin bu maddede zîmedhal bulunduğuna dair malûmat alınamamış ve kendüsü dahi diğer eşhas ile beraber taht-ı tevkifte bulunmuştur.

Bugüne kadar cereyan eden tetkikatın aksam-ı mühimmesi bunlardan ve mevkufinin adedi yüz yirmi iki neferden ibaret olup bir taraftan isticvap olunanların tamik-ı istintaklarına ve henüz istintaklarına mübaşeret olunamayan muhacirinden otuz dokuz kişinin dahi diğer taraftan istintaklarına teşebbüs olunmuş ise de şimdiye kadar ceryan eden tetkikattan anlaşılan halin ve eşhas-ı merkume hakkında komisyonca vaki olan mütaleâtın hemen bugün arz-u-beyanı müteallik buyurulan irade-i seniyye iktizasından olmasıyla bu ciheti dahi müzakere olundu.

Eşhas-ı merkumenin derece-i töhmetlerine ve cemiyet-i fesa-

¹ Bu Esat Efendi, daha sonra meydana çıkarılan *Kileanti-Aziz beg* komitesiyle de alâkadar olduğundan dolayı altı sene müddetle Şam'da kal'ebend edilmesine divan-ı harpce karar verilmiştir. Midhat paşanın Suriye valiliği esnasında kendisiyle görüştüğünden dolayı ikisi hakkında jurnal verilmiştir.

diyeynin maksadına müteallık karâin leffen takdim kılınan istintak evrakının tafsîlâtından ve o tafsîlâtın yukarıda beyan olunan icma-
linden rehin-i ilm-i âlî olacağı gibi bu makule fesat cemiyetlerinin
müessis ve müşevviklerine ve cemiyete dahil olacaklara kanunen
derece-i cinayet ve cünhalarına göre idam ve kürek ve kalebend-
lik ve nefy cezaları terettüp edeceği derkâr ise de ahkâm-ı cezaiyye-
nin muhakeme-i kanuniyyeye müstenit olması lüzumuna ve tetkikat-ı
vâkıanın şimdiki şekil ve mertebesine ve muhacirinden bu vak'a
sebebi ile derdest edilen eşhas mütecâsir oldukları cürmün mahi-
yet ve vehametini bilmedikleri halde mücerret Ali Suâvinin ve
refiki Hafız Nurinin iğfalat ve teşvikatına kapılarak bu yola git-
tiklerinden ve harp ve hicret sebebiyle düçar oldukları mesabiden
bahs ile merhamet-i seniyyeye dehalet etmekte olmalarına nazaran
iktizasının icrası menû-ı rey-i âlidir, olbabda ve her halde emr
-ü-ferman hazret-i menleümrindir.

18 Mayıs 94

(Komisyon azasının mühürleri:)

Sait Mehmed Rauf Ahmed Vesim Ali Essegit Mustafa
Mehmed Tahir Münif Essegid Mehmed Essegid Osman Reşad

II

Suâvi cemiyeti ile sonradan keşfedilen Kileanti - Aziz bey komitesi azaları arasındaki münasebatın tahkiki zımında sadarettin seraskerliğe yazılan 4 Ramazan 1295 ve 20 Ağustos sene 94 tarihli tezkire ile divan-ı harbin Suâvi vakasındaki maznunlar aleyhine daha evvel yani 1295 senesi Cemaziyelahirı guresinde verdiği kararın fezlekesi sureti.

Taraf-ı âlf-i seraskeriye

Devletlû atüfetlû efendim hazretleri,

Vak'a-i malûme-i mündefiadan dolayı derdest edilüp bâ irade-i seniyye teşekkül eden hey'et-i mahsusa ve divan-ı harp huzurlarında icra kılınan tetkikat hükmünce vak'ada medhal ve malûmatları tebeyyün iden ve medhalleri tahakkuk etmeyüp te bazı harekât ve tefevvühatlarından nâşi taht-ı şüphede bulunanların tayin ve derecât-ı mücazatlarına ve berfüzümme görünen kesânın dahi

ihlây-ı sebillerine dair divan-ı harpten bittanzim iki kıt'a tezkire-i seraskerîleriyle irsal olunup olbabda meclis-i mahsustan kaleme alınan mazbata ile beraber mârûz-ı huzûr-ı âlî kılınan ve bir de Evkaf senedat Odası mukabelecisi Aziz beğin Cerrah Paşada kâin hanesinde انقاد in'ikad eden cemiyet-i mefsedet erbabının icra kılınan istintaklarını mübeyyin Zabtiye nezaret-i celilesinden takdim olunan evrak takımıyla leffen savb-ı devletlerine irsal kılındı; meallerine ve tahkikat-ı vakıaya nazaran şu iki takım erbab-ı fesadın yekdiğerleriyle irtibat ve müşareketleri olduğu ve netice-i fikir ve niyyetleri asayiş ve emniyet-i dahiliyyenin ihlâli maddesi bulunduğu anlaşıldığından haklarında lâzım gelen mücazat-ı kanuniyyenin sūr'at-i tertip ve icrasiyle emsaline ibret-i müessire gösterilmesi lâzımeden olmagla eşhas-ı merkumenin divan-ı harbce kaide-i adl ve hakkaniyete tevfiikan ve âcilen yegân yegân muhakemelerinin icrasiyle haklarında terettüp idecek derecât-ı mucâzâtın peyderpey marûz-ı huzûr-ı âlî kılınması şerefsünuh ve sudur buyrulan emir ve ferman-ı hümâyun-ı cenâb-ı pâdişâhî iktizây-ı âlisinden bulunmuş olmanın hükm-i irade-i seniyyenin sūr'at-i icrasına himmet buyrulması bâbında irade efendimindir. 4 Ramazan sene 295 ve 20 Ağustos sene 94.

Safvet

DİVAN-ı HARP FEZLEKESİ

Şehr-i cemaziyelevvelin on yedinci Pazartesi günü saat dört buçuk raddelerinde muhacirinden bir hayli eşhasın Çırağan sahil-sarây-ı hümâyunı civarında tecemmula bunlardan bir miktarı saray-ı mezkûre duhul ettikleri sırada asakir-i nizamiye ve zabtiye tarafından bazıları itlâf ve bazıları hayyen girift olundukları hakkında bâ irade-i seniyye teşekkül eden komisyon-ı mahsusca icra kılınan tahkikat ve tetkikatı hâvi mazbata ve evrâk-ı istintakiyye divan-ı harb-i âcizanamize havale buyrulmuş olmagla kıraet ve mütalea olundu.

Hülâsa-i meallerine nazaran şu fesadda medhali olanlar üç kısım olup bunlardan birincisi şu cinayeti müellif ve müessis bulunanlar ve ikincisi bilfiil faziha-i mezkûreye cüret edenler ve üçüncüsü kavlen methali bulunanlardan ibarettir. Müessislerden Filibeli

Hafız Nuri, icra kılınan tetkikat-ı istintakiyyesinde Suâvinin sahilhanesinde sakin olduğundan ve Üsküdarlı Nuri ve İzzet paşazade Süleyman ve Bağdatlı diğer Süleyman Beylerin gelüb Suâvi ile görüştükleri esnada hukuk-ı mukaddese-i hazret-i hilâfetpenahi aleyhinde müzakere ettiklerini hissedüp bu meyanda Suâviden dahi malûmat aldığından bahs ile madde-i fesatta bîmedhal olduğunu musırren beyan etmekte isede merkumun faziha-i mezkûre müessislerinden ve Suâvi derecesinde mürettiblerinden olduğu vakadan bir gün evvelki pazar günü Suâvinin sahilhanesinde akd ettikleri cemiyet-i fesadiyede hazır bulunduğu kayın pederi Hacı Ahmed Paşa ve Hasköylü Hacı Mehmed ve hafız Alinin müttehiden ve muvacehete ihbar eylemeleri ve ol gün araba ile sarây-ı hümayun civarında geşt-ü-gûzar eylediğini ikrar eylediği halde merkumun ol esnada muhacirler meyanında başında sarık ve arkasında cübbe veya hırka ile görüldüğü saray-ı hümayunda tutulanlardan Pazarcıklı molla Hasan tarafından bilmüvacehe beyan olunması ve ve Balkana gitmek üzere muhacirlerden asker yazmak esbabına teşebbüs etmesi ve esnây-ı fesatda maktulen vefat eden eniştesi Mustafa ile hayyen tutulan biraderi İsmail ve Hasan'ın Suâvinin cebinde zuhur eden puslada isimlerinin muharrer bulunması delâleti ve emare-i saire ile teayyün etmiştir.

Merkum Hafız Nuri'nin kayın pederi Hacı Ahmed Paşa ve Hasköylü Hacı Mehmed Ağa ve hafız Ali efendi dahi madde-i fesadda bî medhal olduklarını ifade etmiş iseler de bunların mezkûr pazar günü Suâvi'nin sahilhânesinde mün'akit cemiyete dahil olduklarını ikrar etmeleri ve mezkûr puslada kezaik isimlerinin muharrer olması ve kendüleri fesâdın pazartesi günü icrasına teşebbüs olunacağına muttallî oldukları halde cânib-i hükûmete haber vermemeleri emaratiyle bunların dahi faziha-i mezkûrede kavlen ittihat ve ittifakları anlaşılmıştır.

Üsküdarlı Nuri Beğ'in Hakan-ı sabık hazretleri mensubatından ve kuranây-ı sabıkasından Seyid Beğ'in akrabasından olduğunu ve haremının müşarünileyhin daire-i dahiliyyesine nisbeti mahsusa(sı) bulunduğu ve mezkûr pazartesi günü kablelvukuat Beşiktaş'a geçüp mumailah Seyid bey ile Müvakkithânede görüştüğünü ve andan beş on gün mukaddem İzzet paşazade Süleyman ve Bağdatlı diğer Süleyman beyler ile beraber birkaç defa sahilhanesine giderek Suâvi ile görüştüklerini ikrar ile fesada dair müzakare ettiklerini inkâr etmiş

ise de mumailerh Nuri beğın vasıta-i muhabere olduğu Hafız Nuri tarafından vicahen haber verilmiş ve kablelvukuat akşam üzeri Bağdatlı Süleyman beğın Üsküdar'da kâin hanesinde İzzet paşazade Süleyman Bey ile mülâkat eyledikleri esnada Suâvi tarafından vuku bulan tenbihe mebni ol gün kendülerini Beşiktaş tarafına gitmeleri için teşvik ettiğini Süleyman Beğın haber vermesi delâletiyle Nuri Beğın dahi bu maddede medhal-i küllisi olduğu sâbit olmuştur.

İzzet Paşazade ve Bağdatlı Süleyman beylerin dahi Suâvi ile kablelvukuat görüşüp bu fesad hakkında beyinlerinde müzakerelere sebk eylediği Hafız Nuri tarafından beyan olunması ve kendülerinin Suâvi ile görüştüklerini ve ol gün Beşiktaş tarafına gittiklerini ikrar eylemeleri mülâbesesiyle bunların da bu babda malûmat ve methalleri olduğu tahakkuk eylemiştir.

Tafsîlât-ı maruzadan müstefad olacağı veçhile bunlardan Hafız Nuri efendi birinci derecede muharrik ve mürettib-i fesad olduğundan kanun-ı cezanın elli beşinci maddesine tevfiikan idâmına ve Ahmed paşa ve Hafız Ali ve Hacı Mehmed ağa mevki-i hâdisede bulunmamışlar ise de fesada dair akd olunan cemiyet-i hafiyyede bir kere bulunmaları cihetiyle kanun-ı cezanın elli sekizinci maddesine tevfiikan Ahmed paşanın Kütahya'ya ve Hafız Alinin Ankara'ya ve Hacı Mehmed ağanın Kastamonu'ya müebbeden nefy olunmalarına ve Nuri bey ve İzzet paşa zade Süleyman ve Bağdatlı diğer Süleyman beğlerin dahi Suâvi ile ihtilatları olması ve yevm-i mezkûrda bir vesile ile mevki-i hâdisi civarında dolaştıkları, işe vukuflarına delâlet etmekte bulunması cihetiyle mezkûr elli sekizinci maddenin fıkra-i saniyesi hükmünce bunlardan Nuri beğın Rodosta ve İzzet paşa zade Süleyman bey ile Bağdatlı diğer Süleyman beğın dahi Sakız cezaresinde üçer sené müddetle muvakkaten kale bend edilmelerine hükm olunmuştur; ol babda ve her halde emr-ü ferman hazret-i menleh-ül-emrindir.

Gurre-i Cemaziy-el-âhır sene 295 ve 21 Mayıs sene 294

Esseyid Mustafa¹ Ahmed Vahib Reşid Hakkı
Mehmed Reşad Mahmud Hüdayi

¹ Divan-ı harp heyeti reisi Alyanak Mustafa Paşa (vefatı 1884) azadan Ferik Ahmed Vahip Paşa (vefatı 1896); diğer azaların rütbe ve memuriyetlerini tayin edemedim.

Bu fezlekeye merbut heyet-i vükelâ kararı :

Vak'a-i malûme-i mündefiadan dolayı derdest olunup bâ iradê-i seniyye teşekkül eden heyet-i mahsusa huzurunda emr-i istintakları ve tahkikat-ı evveliyesi icra edilen eşhasın divan-ı harpte muhâkemeleri görölerek tahdid olunan mücazat-ı kanuniyyelerini hâvi divan-ı mezkûrdan tanzim kılınan mazbata miyâne-i âcizanemizde kıraet ve mutalea olundu. Meâlinden müstefad olduğu veçhile eşhâs-ı merkumeden Filibeli Hafız Nurinin muharrik ve mürettib-i fesad olduğu tebeyyün iderek cinayeti birinci derecede görünmesiyle kanun-ı cezanın elli beşinci maddesine tevfikân merkumun idamına ve Ahmed paşa ile Hafız Ali ve Hacı Mehmedin fesada dair akd olunan cemiyet-i hafiyyede bulundukları mütehakkık olduğu veçhile kabahatları ikinci derecede ad olduğundan kanûn-ı mezkûrun elli sekizinci maddesine tatbikan bunlardan Ahmed paşanın Kütahyaya ve Hafız Alinin Ankaraya ve Hacı Mehmedin Kastamoniyeye müebbeden nefy olunmalarına ve Üsküdarlı Nuri ve İzzet paşa zade Süleyman ve Bağdad'lı diğer Süleyman beğlerin kazıyye-i fesada vâkıf oldukları ve mevki-i hâdis civarında dolaştıkları anlaşılarak töhmetleri üçüncü derece itibar kılınmasına mebnî mezkûr elli sekizinci madde-i kanûniyyenin fıkra-i saniyesi mucibince anlardan da Nuri beğin Rodos ve Süleyman beğlerin Sakız cezirelerinde üçer sene müddetle kale bend edilmelerine karar verilmiş ve suret-i mâruza ahkâm-ı kanuniyyeye müstenid ve bu makule eşhas-ı müfside ve muzirrenin tesrî-i ceza-i sezalariyle emsalinin terhibi lâbüd bulunmuş olmağla mazbata-i mezkûrede mûnderic mücazat ve muamelâtın hemen icrasına mübâderet olunması müttehiden tezekkür kılındı ise de olbabda her ne veçhile emr-ü ferman-ı mehâbet unvan-ı cenâb-ı mülkdârî müteallık ve şerefsudur buyrulur ise mantuk-ı celîli infaz olunacağı muhât-ı ilm-i hükûm pirây-i âlî buyruldukta katibe-i ahvalde emr-ü ferman hazret-i veliyy-ül-emr efendimizindir. 8 C. [Cemaziy-el-âhır] sene 295

<i>Safvet</i>	<i>Ahmed Muhtar</i>	<i>Ali</i>
<i>Mahmud Celâleddin</i>	<i>Mehmed Rauf</i>	<i>Ahmed Vesim</i>
<i>Mehmed Kâni</i>	<i>Mehmed Tahir Münif</i>	<i>Ohannes Çamiç</i>

Suâvi vak'asındaki bu elebaşılardan sonra vak'ada bulunan muhacirlerden elde edilenlerin de beş, dört ve üçer sene kürek cezasile tecziyelerine 28 Cemaziyel-âhır 1295 tarihinde karar verilmiştir.

III

Ali Suâvi vakasından üç gün sonra Beşiktaş inzibatına memur Çorumlu sekiz-yedi Hasan paşanın hadiseye dair Padişaha takdim ettiği 21 Cemaziyyevvel tarihli raporunun sûretidir:

Güzeran iden pazartesi günü saat dört raddelerinde Yıldız sarây-ı hümayunundan Beşiktaş zabıtasına avdetle oda-i âciziye duhulümde bir nefer zabtiye gelüp Çırağan sahil-sarây-ı hümayunu paşa dairesi önünde mühacirinin kavga itmekte olduklarını söylemesi üzerine mikdar-ı kâfi asakir-i zabtiye ile süratle gitmekte iken paşa mahallesinde bir nefer daha gelerek bahçeye duhul ettiklerini ve *valide saltanat kapusu* önüne gidildiğinde diğer bir nefer daha gelerek saray-ı mezkûrun derununa hücum ettikleri malûmatı virilüb heman maiyyet-i âcizide bulunan neferattan on neferi mezkûr kapunun önüne terkle haricî ve dahili tasallut iden olduğu halde ur emrini virüb *koltuk kapu*'ya yakın geldiğinde Hacı Mahmud Efendi ziyade telâş ile "*aman yetişin daireleri muhacirler bastı*," dimesi üzerine altı neferi koltuk kapuda terk ve on nefer paşa dairesi kapusuna gönderilerek keza talimat verildiği ve dört nefer ile içeru duhul ve kapucuların birinin elinde bulunan kebir sopayı ahz, içeru doğru gitmekte iken saadetlû Musa ağa karşı gelüp *aman yetiş iş fenalaşdı*," dimesi üzerine heman kendüsünün talimatı üzerine ikinci kata çıkılıp harem kapusuna doğru gider iken Dilâver Ağa çıkup "*yetişin Sultan Murad hazretlerini götürüyorlar*," dediğinde heman içeru duhul, bir sakallı şahsın eli sağ omuzunda diğer bir sakallı şahıs dahi sol tarafından koltuğuna girüb çend nefer aveneleriyle çerkes elbiseli yine bir sakallı şahsın götürmekte ve sağ tarafında olan şahsın "*yaşa Sultan Murad*," diye alkışlamakta olduğunu müşahade iderek reisülfesad olduğunu his idüp yedimde olan sopa ile başının sol tarafından şiddetle darb idüp oraya düştüğünü gördüklerinde etrafında bulunanlar giru çekilmesi üzerine Hasan Ağa müşarünileyhin (Sultan Murad'ın) yedinde bulunan eslihasını almak murat ettiyse de telaş arasında anın lüzumu olmadığını beyan eylediğinde mumailerh Hasan ağa ve Zeybek Mehmed Ağa ile Hacı Ali Ağa ve diğerleri şahs-ı merkumunun üzerine hücum, mudarebeye kıyam olundukta iki neferi deniz tarafında bulunan pencereden atılmak sırasında neferat tarafından atılan kurşun danelerinden biri mecruh ve diğeri hayyen

atlamış ise de asakir-i şâhâne tarafından haricen itlaf olunduğu üç neferi dahi harem bahçesi tarafındaki camları şikest idüp atılarak diğerleri geldikleri mahalle doğru gitmekte iken asakir-i şâhâne ve zabtiye ile bendegân tarafından kâffesi itlâf edilerek müşarû-nileyhin (yani Sultan Murad'ın) çıkacağı harem kapusu önüne mikdar-ı kâfi nizamiye ve zabtiye vaz ile cümlemiz mabeyin-i hümayun bahçesine çıkarak baki-i merkumunun hareketlerine binbaşı Bekir bey kulları dahi hazır olduğu halde mukabele bilmisil, bazıları mecruh ve meyyiten ve bazıları dahi hayyen derdest olduğu bu ise eltâf-ı ilâhiyye ve muvaffakiyyet-i cenâb-ı tacdârî âsâr-ı celilinden bulunmuş olmağla olbapta emr-ü ferman şevketlû, mehabetlû, kudretlû efendim hazretlerindir. 21 ca sene 1295.

Kulları

Essegid Hasan (tâlik mühür)

IV

Çırağan vakasına dair bahriye ümerasından olan Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın hadisenin ertesi günü 9 Mayıs 1294 tarihîyle takdim eylediği rapor sureti:

Malûm-ı âsafâneleri buyurulacağı veçhiyle dünkü pazartesi günü saat dört raddelerinde Mesudiye firkateyn-i hümayununda bulunduğum halde Çırağan sarây-ı hümayunı tarafından bir feryat işitilmekte olduğu nöbetçi zabitan tarafından taraf-ı aciziye malumat verilerek derhal filike-i âciziye rakiben ve sūfün-i şâhânedan dahi filikelere asakir ve zabitan vaz'ıyla *Asar-ı nusret* vapur-ı hümayununa gönderilmesine emir vererek sarây-ı hümayuna doğru gitmekte iken derun-ı saraydan tüfenk endachte olunmakta olduğu ve filike-i âciziye doğru bir kaç kurşun gelmiş ise de sem'-i itibar olunmayıp doğruca rıhtıma yanaşıp dışarıya çıktığımda bir çocuğa rasgelip yanıma geldikde "aman beyefendi hakkımızda efkârınız nedir?" deyü sualinde zaten vukuata malumatım olmadığından kendüsünün havfini mucip olacak hiç bir cevap virilmeyüp muahharen İstanbul vapur-ı hümayunı suvarisi gelüp sual eylediğimde Salahaddin Efendi hazretleri olduğunu anladım ve sebep-i vukuati sual eylediğimde "muhaçirler bizi bastıklarından firar eyledim," cevabını vermeleri üzerine oralara münasip miktar asakir-i beriyye-i şâhâne

Ali Suâvi'nin
gençlik resmi

Ali Suâvi'nin
Avrupa'daki zamanına ait
resmi

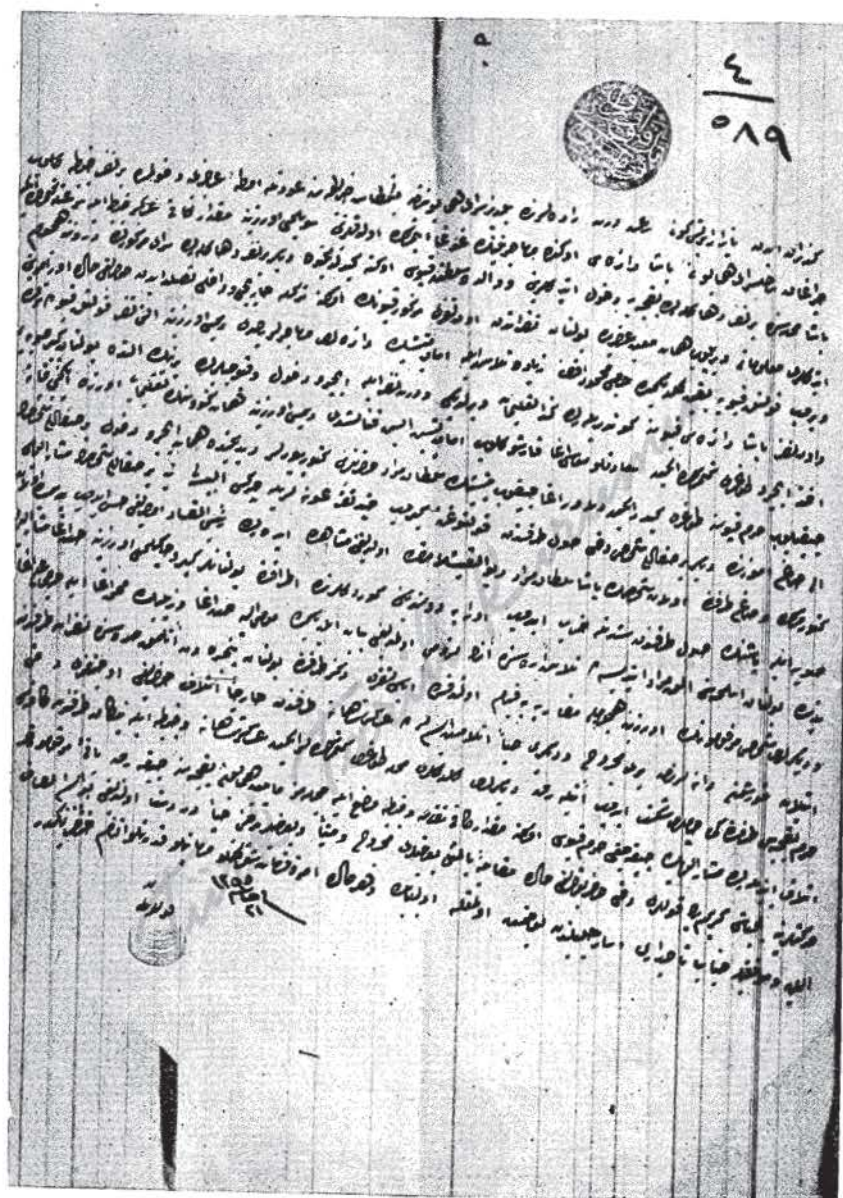
Ali Suâvi'nin
son resimlerinden biri

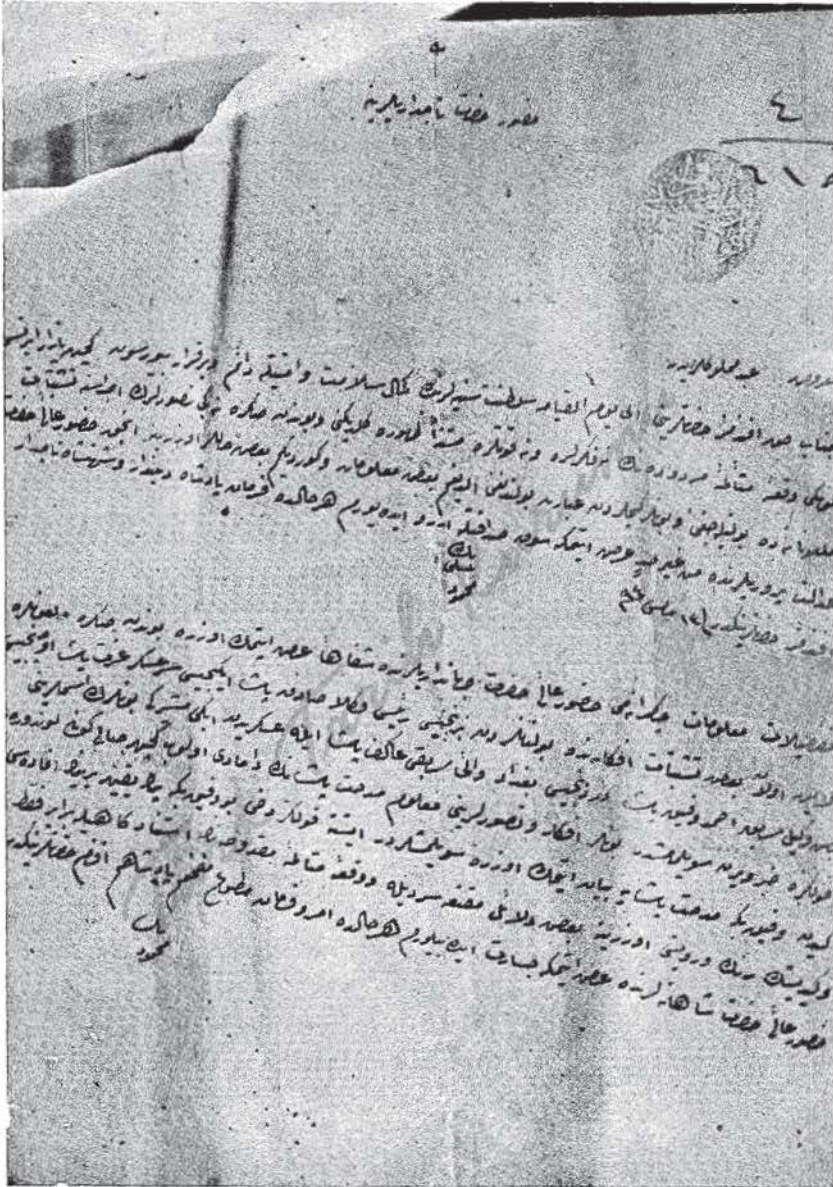
[illegible]

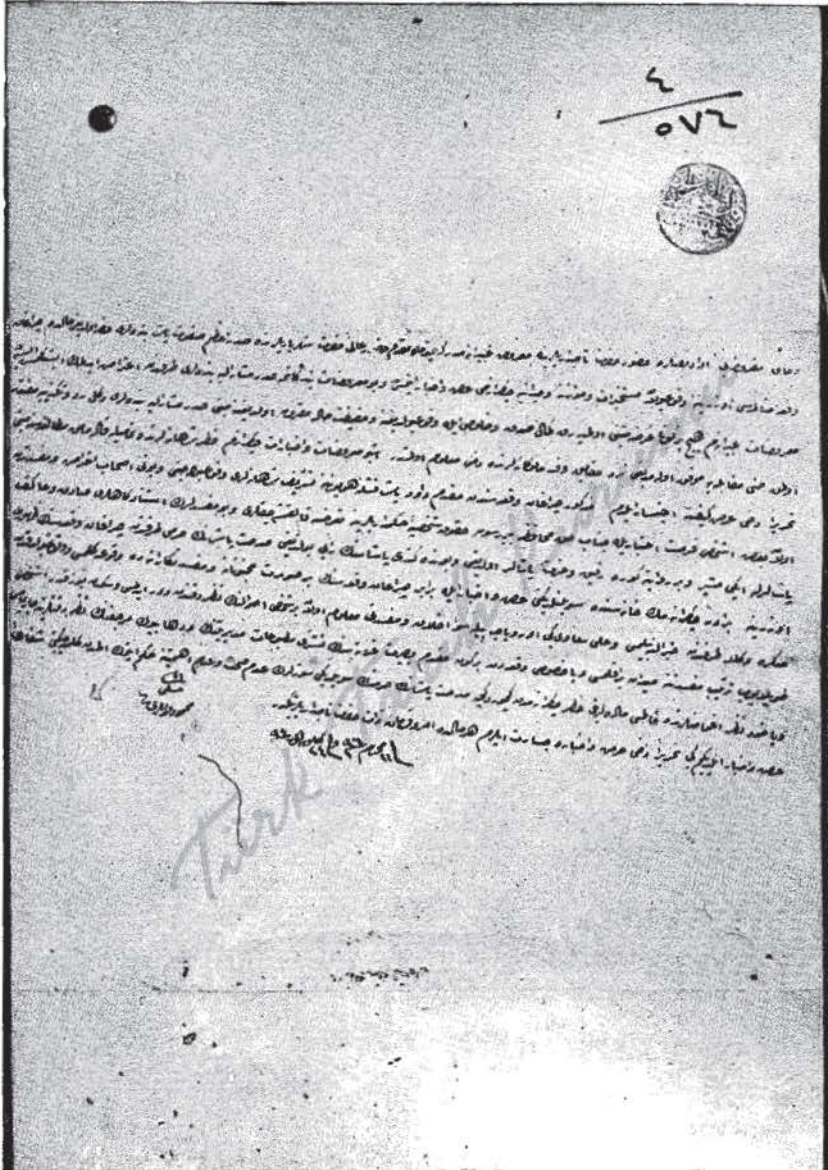
Ali Suâvi'nin kendi el yazısıyle Mâbeyn Başkâtibi Sait Paşa'ya mektubu

Bu mektubun arkasında: «Ali Suâvi Efendi işbu varakada münferic ifadatını şifahen beyan ve tekrar ettikten sonra bu varakayı dahi âcizleri dahi hazır olduğumuz halde kendi kalemiyle yazmıştır. 9 şevval 94, Süleyman, Lebib» şerhi vardır.

Belleten: C, VIII

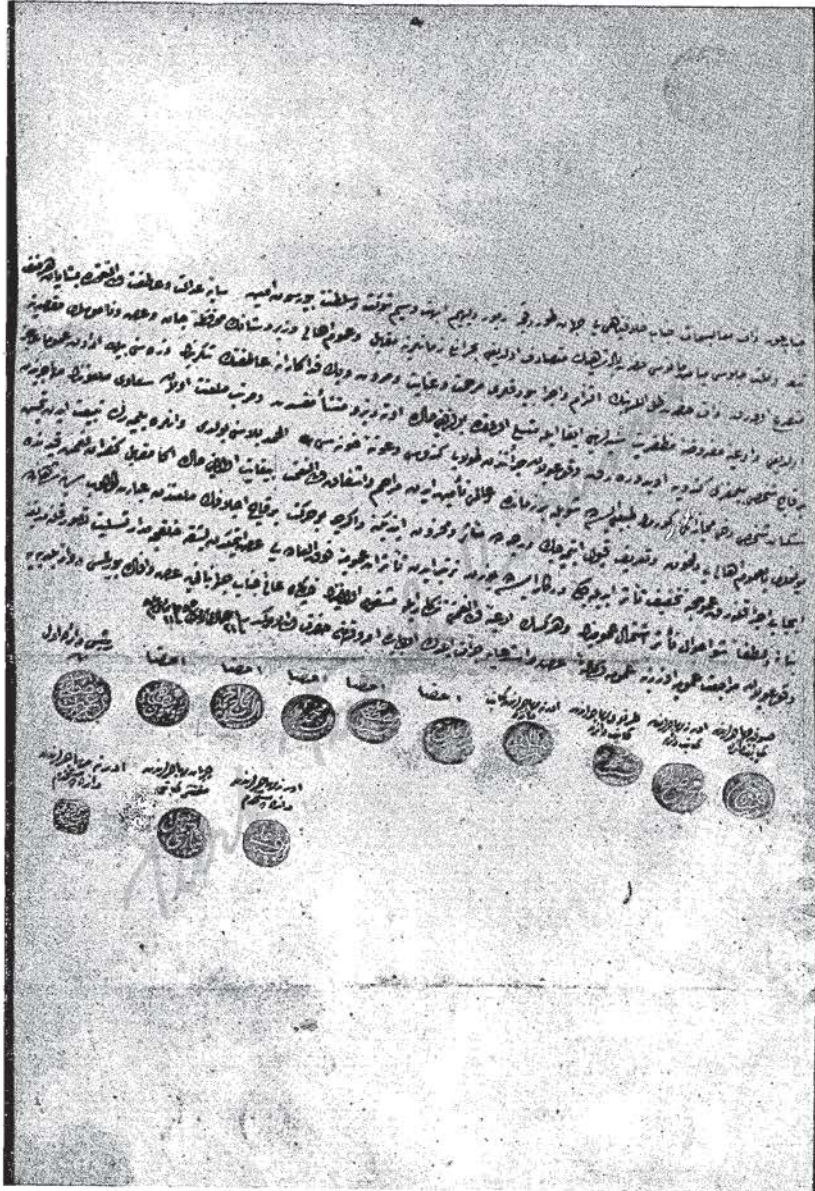

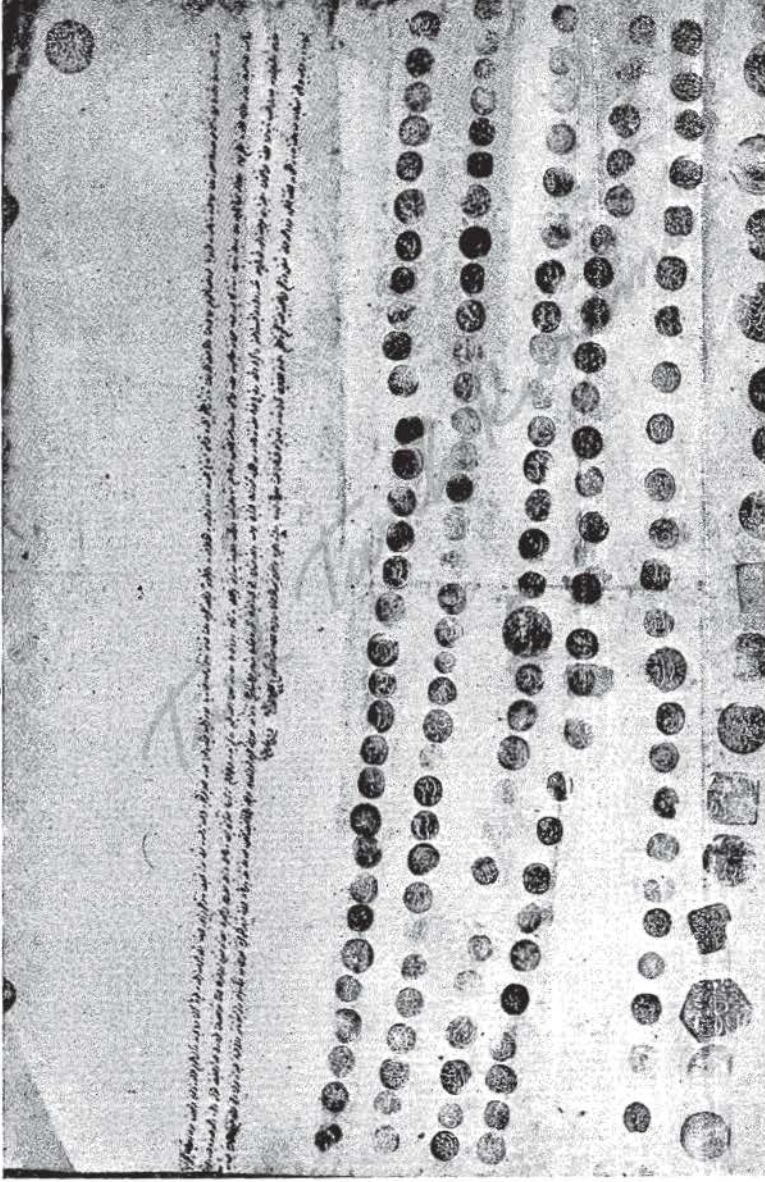

Nişli Mahmud'un Suâvi vak'ası münasebetiyle diğer bir jurnalı

Beleten: C, VIII

Ali Suâvi vak'asını mütaakip İstanbul belediye dairelerinin Padişaha takdim ettikleri geçmiş olsun ve arz-ı ubudiyet mazbatalarından biri. (Hepsi aynı mealdedir. Bu fotoğraf birinci daire-i belediye riyasetinin mazbatasıdır.

Suâvi vak'ası münasebetiyle İstanbul'daki Rumeli muhacirlarının sadakatlerini
arzeden devair-i belediye ve ahalinin bir kısmına ait mazbata

Türk Tarih Kurumu

vazedilmiş olmağla kendim sarây-ı hümayun derununa gittim; elan tabanca atılmakta olduğu cihetle Ser kurenây-ı şehriyari atufetlû Paşa hazretlerini gördüğüm anda yanına gidip ne suretle hareket edilmek lâzım geleceği suali acizânemde sevahil tarafının güzelce muhafazasına ağalar dairesi tarafında bulunmaklığımı emir vermeleri üzerine koltuk kapıdan çıkıp mahall-i mezkûre geldiğimde sabık bahriye nazırı devletlû paşa hazretlerine rasgelip içeriye girmek efkârında bulunduklarından sevahil kapularından içeriye girmek mümkün olamayacağını bilbeyan dışarı tarafından gitmekte iken Mesudiye süvarisi Mehmed Bey yanıma gelip Salahaddin Efendi hazretlerini sefineye gönderdim demesi üzerine nâzır-ı müşarünileyh Paşa hazretlerine malumat verdiniz mi diye sualde evet verdik cevabını verdi; muahharan müşarünileyh hazretleriyle beraber koltuk kapudan içeriye girip Serkurana Paşa hazretlerinin yanına vardığımızda *siz gidiniz sevahil tarafını güzel muhafaza ediniz* emrini verdiklerinde bendeniz avdet edip ağalar dairesi tarafına gelip ol suretle filikelerin hareketlerine dikkatle ve sūfun-i hümayun için lâzımgelen bazı tenbihat vermek üzere Mesudiye firkateynine geldiğimde devletlu Salahaddin Efendi hazretlerini gördüm. “*Pederim nerededir ?*” deyü sual buyurmaları üzerine nerede olduğunu görmedim, lâkin Yıldız kasr-ı hümayununa gitmiş olduğunu işittim deyip oradan sefine-i hümayunca lâzım gelen tenbihatı verip dışarıya çıktığımda sabık devletlû Nazır Paşa hazretlerini gördüm; beraber sefineye gelüp biraz ârâmadan sonra mabeyin-i hümayun yaverlerinden biri gelip şevketlû efendimiz hazretlerinin Salahaddin Efendi hazretlerini istemiş olduklarını beyan buyurmakla derhal kendülerine malumat verilerek filikeye rakiben teşrif buyurdıkları, bir saat sonra Nazır-ı sabık devletlû Paşa hazretleri dahi Yıldız kasr-ı hümayununa gitmeleriyle muahharan gönderdikleri emir üzerine mevcut bulunan filikeler dağıtılıp yalnız karakol etmek üzere bir filike bırakıldığı mukaddem ve muahhar sūfun-i şâhânedan ve gerek filikelerden ağız otu kaldırılmadığının lâzımgelen bir kıt'a jurnalı tanzim ve takdim-i hâkipay-ı vâlâları kılındı. Olbabda emr-ü-ferman hazret-i menlehülemrindir. 1 mayıs sene 1293¹.

Bende

Hasan Hüsnü (Talik mühür)

¹ Jurnal sonundaki tarih senesi 1293 olarak gösterilmiş ise de yanlış olup doğrusu bir sene sonradır.

V

Suâvi vakesi günü yani 8 mayıs 1294 ve 18 cemaziyelevvel sene 95 tarihiyle bu vakaya dair Abdülhamide verilmiş olan imzasız bir jurnal :

İşbu pazartesi günü saat dört buçuk raddelerinde meşhur Ali Suâvi Efendi, maiyyetine beşyüzü mütecaviz muhacirin vesaire alarak Çırağan sahilsarây-ı hümayunı Paşa dairesi önünde bulunan kapuda asakir-i nizamiye ve zabtiyeden müretteb iki nefer nöbetcilerin üzerlerine hemen teşhir-i silâh ve rüyerver olduğu halde hücum, tûfnek ve kasaturalarını ahz ve kendülerini cerh eyledikleri misillû serdab köşkünün önünde bulunan iki nefer nizamiyenin dahi keza tüfenklerini ahz, köşk-i mezkûrun camlarını dahi şikest ile içeri hücum ve oradan saltanat kapısına nazır nerdiban başında bulunan pencerelerin camlarını şikest ederek doğruca harem dairesine gidüp merhum Ali Suâvi çent nefer maiyyetiyle sultan Muradı alkışlayarak mabeyn-i hümayuna götürmüşler. O sırada asakir-i nizamiye ile bendegân tarafından bıçak bıçağa ve süngü süngüye gelerek merhumundan Ali Suâvi ile beraber bahren ve berren yirmi bir neferi telef ve otuz nefer mikdarı dahi mecruh olduğu halde derdest ve kusurları firar etmiş ve müşarünileyh (yani sultan Murat) dahi hazine odasında müsellağ olarak ihtifa etmiş ise de¹ nihayetülemir olunan icbar üzerine çıkarak diğer bir odaya konulduğu ve şnhs-ı merhumundan toplanılan silâh ve bıçak alıkonulduğu ve kendüsü şimdi Malta köşküne götürüleceği arz olunur ferman².

Fî 18 Cemaziyelevvel ve Fî 8 Mayıs

Sene 94

Sene 95

¹ Jurnaldeki bu kayıt ile *Beşinci Muradın Hayatı* isimli eserdeki Filizten hanımın sözü birbirine mutabıktır,

² Bu jurnal vak'ayı müteakıp oraya gelen paşalardan veya baş hafiyeleden biri tarafından verilmiş ise de kimin olduğu bilinmiyor.

VI

Nişli Mahmud imzasıyla¹ Çırağan vakasından takriben 8 ay sonra 11 Muharrem 1296 (1879 İ. Kânun) tarihinde dolayısıyla bu hadise ile alakalı olarak Abdülhamide verilen ve bu işte Mitat Paşanın da parmağı olduğu işaret edilmiş olan bir jurnal sureti olup fotoğrafisi vesikalar ara- sındadır.

Duây-ı mefruzayı edadan sonra huzûru [hazret-i tacdarilerfne marûz-ı âbîdânemdir ki çend mah mukaddem huzur-ı âlî-i hazret-i şehriyarilerinde Sadr-ı azam Safvet Paşa bendeleri hazır olduğu halde Çırağan vaka-i müteellimesi üzerine vuku bulan müstahberat ve muvazene-i vicdaniyye-i çakeranemi arz ve ihbâr etmiş ve bu maruzât-ı bendegâneme sadr-ı müşarünileyh bendeleri tarafından itiraz edilmek istenilmiş ise de mâruzât-ı abîdânem hiç bir gûna garaza müpteni olmayarak kemal-i sıdk ve hulus ile vuku bulduğuna ve hakikat-i hale makrun olduğuna mebni sadr-ı müşarunileyh bendeleri değil red ve tekzibe muktedir olmak hatta mukabeleye muvaffak olamadığı nezd-i hakayık vefd-i mülûkânelerinde dahi malûm olmuştur. İşbu mâruzat ve ihbârât-ı çakeranem hatırı şahanelerinde tamamen kalamamak mütaleasına mebni tahriren dahi arz-ı keyfiyete ictisar eyledim.

Mezkûr Çırağan vakasından mukaddem Davud Paşa kışla-ı hümayununa teşrif-i şâhâneleri vuku bulacağı ve bunu eshâb-ı agraz ve mefsedetden olan bazı eşhas fırsat itibarile cenâb-ı hak muhafaza buyursun hukuk-ı şahsiyye-i hükümdarilerine taarruza kalkışacakları ve bu müfsitlerin istinatgâhları Sadık ve Akif Paşalarla² iki müşir ve bir rivayete göre Refik ve İzzet paşalar³ olduğu ve

¹ Bu Nişli Mahmud bey, nahiye müdürlüğü ve kaza kaymakamlığı edib Rus harbini müteakip İstiknula gelerek bir müddet açıkta kalmış, verdiği jurnallarla bu vehham hükümdara çatarak kuranalığa çıkmış ve bu vazifede iken 1306 sefer (1888 Birinci teşrin) de vefat etmiştir.

² Sadık Paşa, Suâvî vak'ası esnasında başvekil olup hadiseden bir hafta sonra azledilerek Cezayir-i Bahrisefid valiliğine gönderilip bilahara gerek bu adamın ve gerek diğer hafiyelerin vardıkları jurnallar üzerine hakkındaki infial arttığından valilikden de azlolarak Limni adasında ikamete memur olmuş ve 1319 H. 1901 M senesinde vefatına kadar burada kaldı. Akif Paşa ise Arnavudluk hanedanından olup valiliklerde, Adliye nazırlığı ve Şurây-ı devlet reisliğinde bulunmuştur.

³ Jurnaldeki Refik Paşa, Ahmed Vefik Paşa ve İzzet Paşa'da Suâvî vak'ası sırasında serasker bulunan İzzet Paşa olacaktır.

bunda kendi paşasının reyi bulunduğunu Mithat paşanın haremi tarafından Çırağan vakasının zuhuru üzerine birader-i çakeranemin hanesinde söylenildiğini arz ve ihbar ile beraber Çırağan vakasının bir suret-i mecnunâne ve mefsedetkâranede vukua gelmesi ve vuku bulduktan sonra vükelâ tarafından haber alınabilmesi ve Ali Suavi gibi Avrupaca bile sû-i ahlâk ve mefsedeti malûm olan bir şahıs ahvalinin nazar-ı dikkatden dûr edilmesi ve seksen yüz kadar eşhası toplayıp tertip mefsedetine meydan bırakılması ve bâhusus vak'adan bir gün mukaddem Basiret gazetesinin neşri matbuat müdüriyetinin ve daha büyük merciinin nazar-ı dikkatlerine çarpmaması veyahut nazar-ı igmazlarında kalması maddelerini hatır-ı çakeranemden geçürdükçe Mithat paşanın hareminin söylediği sözlerin adem-i sıhhat ve adem-i ehemmiyetine hükmetmek¹ elimden gelmiyeceğini şifahen arz ve ihbar eylediğim gibi tahriren dahi arz ve ihbare cesaret eylerim. Her halde emr-ü-ferman zat-ı hazret-i tacdarilerinindir.

Fi 11 Muharrem sene 96 ve fi 24 Kânun-ıevvel sene 94

Bende

Nişli Mahmud kulları

VII

Mekteb-i Sultani müdürü iken Ali Suâvi efendinin Mabeyn baş kâtibi Said paşaya (Şapur Çelebi) teslim etmiş olduğu dört yüz lira hakkında 8 şavval sene 94 ve 4 teğrinievvel sene 93 tarihli bir tezkiresi ve buna merbut olarak kendi el yazısı ile yazmış olduğu mektub sûreti :

Mekteb-i Sultânî

Aded

Devletlü efendim hazretleri,

Fi 22 Nisan Cuma günü Yıldızda Karakullukta yed-i âlinize teslim etmiş olduğum dört yüz lira, istirham eder suretlerle ki-

¹ Sultan Abdülâzizin hal'inden itibaren Abdülhamid aleyhine yapılan bütün hadiselerde Mithat Paşa'nın parmağı olduğu müteaddit jurnallarla Padişaha bildirildiğinden Abdülhamid amcasının şehadetini perde yapıp kendi nefsinin kaygusuna düşerek Mithat Paşayı ortadan kaldırmıştır.

raren istid'a olunmuş iken beş aydır tediye olunmadığından ve müzayakam sebebiyle meblâğ-ı mezburı derdest etmeğe muhtaç olduğumdan bunun tesviyesine lütfen ve merhameten inayet-i devletleri masruf buyrulmak bâbında cevab-ı asafanelerine intizar ederim. olbabda emr-ü ferman hazret-i menleh-ül-emrindir ¹.

Fî 18 Şevval 94 ve Fî 4 Teşrinievvel senë 93

Bende

Ali Suâvi

Suâvinin el yazısıyle 9 Şevval 94 tarihinde, Süleyman ve Lebib beğlerin yanında yazdığı aşağıdaki mektup sureti yukarıdaki tahrirattan dokuz gün evvel kaleme alınmış olup yine dört yüz lira meselesine dairdir:

"22 Nisan sene 93 Cuma günü Bank-ı Osmanî'ye teslim etmiş olduğum dört yüz liranın ibraz edene verilmek üzere ilm-ü haberini Yıldız kasr-ı hümayunu Karakulluğunda mabeyn-i hümayun başkâtibi devletlû Said paşa hazretlerine teslim eylediğimde bir yaver çağırıp bir zarf derununda telgraf müdürü saâdetlû İzzet efendiye gönderdiler. Bendeniz yanlarından çıktığımda birinci gün teşekkül etmiş olan umur-ı harbiye komisyonuna yani devletlû âtufetlû Mahmud paşa ² hazretlerinin odalarına girdim ve orada ferik saadetlû Said paşa hazretlerine ³ dahi müşarünileyh paşa hazretlerine teslim etmiş olduğum dört yüz lirayı nakl eyledim. meselede hatırdan güzer etmiş bir köşe var ise Bank-ı Osmanî ve telgrafhane defterlerine müraceat olundukta sahih tarihi ve keyfiyeti ve cihet-i sarfı malûm olur.

Ancak bendenizin arz eylediğim mesele Macaristan işi için denmesi üzerine bir hüsn-i hizmete gayret için parayı tedarik idüp başkâtip paşa hazretlerine teslim kazıyyesinden ibarettir; müşarünileyh hazretleri dahi telgrafhane kuyudiyle cihet-i sarfı irâe

¹ 18 Şavval 1294 [1877 Birinciteşrin sou] tarihinde Snâvi efendinin henüz Galatasaray sultanisi müdürlüğünde bulunmakta olduğu görülüyor. Ali Suâvi, 28 ikinciteşrin 1877 tarihinde müdürlükten ayrılmıştır.

² Fethi Paşazade damad Mahmud paşa

³ Mabeyn Feriki ve damad Mahmud paşanın eniştesi İngiliz Sait paşa diye meşhur olan Eğinli zade Sait paşa.

buyuracakları derkâr ve müsellemler bulunduğundan bu köşesi bendenizin vazife-i âcizânem harıcındadır.

Derkenar :

Dört yüz liranın talep olunmasının aslı Peşte konsolosu Sermed Efendinin Hariciye nezaret-i celilesine telgrafnâmesi olduğu hatır-ı çakeriye geldiği gibi parayı bendenizin tedarikime dahi sebep, yevm-i cum'a olduğundan ve para mutlaka cumartesi sabahına kadar, Peşteye bâ telgraf verilmesi dahi matlub bulunduğundan ol veçhile hareket olunmuş olduğu dahi hatır-ı acizidedir ¹.

Suâvi Efendinin bu mektubun arkasında :

"Ali Suâvi Efendi işbu varakada münderic ifadatını şifâhen beyan ve tekrar ettikten sonra bu varakayı âcizleri dahi hazır olduğumuz halde kendi kalemiyle yazmıştır. 9 şevval sene 94., şerhi vardır.

Süleyman

Lebib

¹ Yukarıda sureti yazılı olup 18 Şavval tarihli tahriratında müzayekasından bahs ile parayı istiyor ve 9 şavval yani tahriratından dokuz gün evvelki ifadesinde ise paranın Macaristana gönderileceğini beyan eyliyor. Âcaba Suâvi bu parayı kendisine mi almak istiyordu ? İki ifade birbirini tutmamaktadır.